DİDEROT

KÖRLER HAKKINDA MEKTUP

Türkçesi
Adnan Cemgil

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ
SOSYAL YAYINLAR

DİDEROT • KÖRLER HAKKINDA MEKTUP

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ: 6

KÖRLER HAKKINDA MEKTUP

Denis Diderot / Çeviren : Adnan Cemgil / Yayıma hazırlayan : Cenap Karakaya / Yayımlayan : Sosyal Yayınlar / Kapak düzeni : İsa Çelik / Birinci basım : Haziran 1984 / Dizgi ve baskı : Onur Basımevi.

Görenlerin yararına

KÖRLER HAKKINDA MEKTUP

DİDEROT

GÖRENLERİN YARARINA

KÖRLER HAKKINDA MEKTUP

Çeviren :
Adnan CEMGİL

SOSYAL YAYINLAR
Divanyolu, Klod Farer Cad. No : 16/2
İSTANBUL Tel : 528 33 14

FRANSIZ EDİTÖRÜN NOTU

Körler hakkında mektup, *1479 yılında yayımlanmıştır. O yıl, Diderot, çeviriler, ve Ansiklopedi'de yer alacak olan* Filozofça düşünceler *üzerinde çalışmakla geçen kasvetli ve yorucu bir dönemden yeni yeni çıkmaktaydı.*

Parlâmentonun buyruğuyle yakılan Filozofça düşünceler *için zaten ilk bir mahkûmiyete uğramış olan Diderot,* Körler hakkında mektup *yüzünden bu defa hapisaneyi boyladı. Vincennes kalesine hapsedilen «bozguncu» yazar, Mme Puisieur'nün yatak odasını kalebentliğe öylesine tercih etmiş olmalı ki, — yazar ve yayınevi adı taşımaksızın yayımlanmış olan* Mektup'un *kendisi tarafından kaleme alındığını daha önce inkâr etmiş bulunmasına rağmen, — kasıtlı hareket etmediği yollu bir savunma ile, Danıştay raportörü Berryer'den af dilemekte tereddüt etmez: «Yani şunu açıkça söylemek isterim ki, gerek* Düşünceler, *gerek* Mücevherler, *gerekse* Körler hakkında mektup, *kontrolümden nasılsa kaçmış birtakım düşünce taşkınlıklarından başka birşey değildirler.» Gerçi, Berryer, dalgın düşünürün halini anlamasına pek güzel anlar, ama konuğunu, ancak bazı formalitelere uymak vaadiyle özgürlüğünden yararlanabilen hükümlü olarak kalenin donjonunda tutmakta da devam eder. Aslında dürüst ve fikirlerine sadık bir insan olan Diderot, sonunda yakayı sıyırmayı becerir; ve 21 ekim günü, kitapçıların ara-*

ya girmeleriyle, d'Argenson, onun resmî tahliye emrini imzalatır.

Diderot, asıl işinin kiminle olduğunu gayet iyi biliyordu. Nitekim, karşılıksız risklere girecek insanlar olmayan editörlerle kitapçılar da bunu bilmekteydiler. Okuyucu kitlesi, eğlendirilmek ve eğitilmek istiyordu. XVIII'inci yüzyılın edebiyattan beklediği, kendisine Bilim'i tanıtmasıdır? Bilim ise, Doğa'yı gittikçe daha çok keşfedip, maddeciliğe doğru yol almaktaydı. İşte, Körler hakkında mektup, *«bilim, ahlâk ve politika tartışmalarını zevk ve psikoloji problemlerine yeğ tutan» yeni bir toplumun bu isteğine karşılık vermektedir. Bilindiği gibi, soyutu somuta indirgemek ve muhakemelerini olgularla desteklemek, Diderot'nun dehasının özelliğidir. Bunun için, Cheselden tarafından ameliyatla gözleri açılan doğuştan körlerin, mekânı üç boylu olarak algılayıp algılamadıkları sorunu üzerinde ileri geri çekişip durmayı başkalarına bırakır. Esaslı bir algı organından yoksun bir insanda fikirlerin, üzerinde oluştukları zemini ve gelişmelerini belirlemek, Diderot için daha önemli bir şeydir. Bu nedenle, M. de Réaumur'ün deneyine davet edilmemiş olmanın tasasını kolayca üzerinden atıp, istediği bilgileri bizzat edinmek üzere Puiseaux'lu sakata gider, ve orada kendisinin akıldan bulduğu şeylerin doğrulandığını görür: doğuştan kör, öbür insanlarla aynı organik yapıya sahip olduğuna göre, aynı meleklere de — bunlar bazen eksik, güdük (fragmentaires) kalmış olsalar bile — sahip olması gerekir. Vegerek Condillac'ın sansüalizminden, gerekse Locke'un ampirizminden ayrılan Diderot, şu sonuca varır: bilgi, kısmen duyumların bileşimine (combinaison) ve karmaşıklığına (comlexité) bağımlı olsa bile, duyular yalnız başlarına bilgiyi belirleyemezler. Böylece, Diderot, doğuştan körle konuşmasından, hem bir bilgi teorisi, hem de bir rölâtivizm öğretisi çıkarır. Körün estetik ve*

moral dünyası bizimkinden esaslı bir ayrılık gösterdiği gibi, sağırınkinden de farklıdır. Ama, yine de, gerek körün gerekse sağırın fikirleri, büyük ölçüde, normal insanın fikirleriyle uygunluk halindedir. Burada, diyalektik düşüncenin ilk tohumlarından birinin şekillendiğini görüyoruz. Ama, Diderot daha da ileri gider. Metafizik aklı bir yana atıp doğuştan fikirler ilkesini reddeder ve fikirleirn ancak duyulardan kaynaklanabileceği — duyumlar dış dünyaya bağlı olmak şartıyla — ilkesini benimser; ve, böylece, maddeci bir bilgi teorisi taslağı ortaya koyar.

Diderot, kendi teorilerini daha iyi ortaya koyabilmek için sözcülüğünü üstlendiği Saunderson'un aracılığıyla, bütün imkânları, bütün ihtimalleri geliştirir. Gerçi, doğa bir kuvvetler, hareketler, çatışmalar kaosudur, ama bir görünüşten ibaret olan bu düzensizliğin üstünde, süregiden ve gelişen bir şekil, bir varlık kendisini belli eder: doğadaki oluş (devenir) kavramıdır bu, evolüsyonizm'dir.

Körler hakkında mektup'*un pek ılımlı üretinin, nasıl olup da yazarına karşı bu kadar sert bir müeyyide uygulamasına yol açabildiğini anlamak günümüzde gerçekten güç bir şeydir. La Harpe'ın öfkesini anlamak da aynı şekilde zordur. O, La Harpe ki, önceleri tapındığı ilâhını ateşe vererek* Mektup *hakkında şöyle yazar: «Bütün bu güzel vecizeler, rezilliğin ve cürmün yasası halini aldı...» ve daha ileride: «Bu mektup, en sonunda, tekrar tekrar kışkırtılan bakanlığın öfkesini üstüne çekti.» Ne yazık ki, La Harpe'ın yargıları ta Almanya'ya kadar kendilerine izleyiciler bulmuş; ve Schlegel, Diderot'nun, şüphesiz Mme de Staël tarafından yansıtılan görüşünü Lessing'e kabul ettirebilmesini hayretle karşılamıştır. Filozofun eserinin, geç ve kısmen de olsa nihayet yeniden itibara kavuştuğunu görebilmek için 1820 yılını beklemek gerekmiştir.*

Possunt, nec *posse videntur* (1).
VİRG., *Aeneid,* Lib. V. mısra 231

M. de Réaumure tarafından gözünün perdesi sıyırılan (2) doğuştan körün size öğrenmek istediğiniz şeyleri öğretebileceğinden çok şüphedeydim, madam (3). Ama, bunda ne onun, ne de sizin bir suçunuz olabileceğini düşünüyordum. Velinimetine doğrudan doğruya kendim başvurdum en iyi ahbaplarını soktum araya, iltifatlarımla gönlünü etmeye çalıştım. Hiçbir şey elde edemedik. Bu durumda, ilk sargılar siz olmaksızın açılacak. Hatırı sayılır kimseler de, filozoflarla birlikte,

1. Güçlüdürler, ama güçsüz görünürler.

2. Göz perdesi, göz merceğinin ışık geçirmez hale gelmesidir. Burada, doğuştan olan bir katarakt söz konusu olup, çok daha sık rastlanan ihtiyarlık kataraktı ile karıştırılmamalıdır. Perdenin sıyırılması, görüşü sağlamak için merceğin kaydırılmasından ibaret bir operasyondu. Diderot'nun **Körler hakkında mektup**'u yazdığı tarihlerde ünlü göz cerrahı Daviel «perdenin alınması» («extraction») metodunu kullanmaya başlamıştı (1745). Ama, Diderot'nun bundan habersiz olduğu anlaşılıyor, çünkü 1782'de bu mektubuna yazdığı ek'te de Daviel'den söz ederken «sıyırmak» deyimini kullanır.

3. Mme de Vendeul'e göre, burada Mme de Puisieux söz konusudur. Ya da bu edebi türün gereğini yerine getirmek için gelişigüzel bir kişiye hitap edilmektedir.

onun tarafından reddolunmak şerefine erdiler. Kısacası, gözdeki sargı açılırken ehil olmayan bazı gözlerden (1) başkasının bulunmasını istemedi. Bu usta akademisyenin, sizce zaten birkaç aydından başka kimsenin görmeye heves etmiyeceği bu deneyleri neden böyle gizli kapaklı yapmak istiyeceğini merak ediyorsanız, şunu söyleyeyim, ki bu kadar ünlü bir adamın gözlemleri ne yapılırken seyirciye, ne de yapıldıktan sonra dinleyiciye muhtaçtır. Bu yüzden, madam, tekrar ilk tasarıma dönerek, ne bana, ne de size bir şey öğretecek olan bir deneyden ister istemez vazgeçiyorum. Şüphesiz, M. de Réaumure bundan çok iyi birtakım sonuçlar elde edecektir.

Bana gelince bu deneye konu olan önemli problem üzerinde dostlarımla uzun uzadıya felsefî sohbetler yaptım. Şayet bu sohbetlerimden birini anlatmak, size göstermeyi, pek de düşünmeden, vâdettiğim şeyin yerini tutarsa ne mutlu bana!

Prusya'lının (2), Simoneau'nun kızının gözündeki perdeyi ameliyat ettiği gün, biz de Puiseaux'lu (3) doğuştan körü sorguya çekmeye gittik: sağduyudan hiç de yoksun olmayan, epeyce tanınmış bir adamdır bu. Biraz kimyadan anlar; Jardin bu Roi'daki botanik derslerini oldukça başarı ile izleyip bitirmiştir. Paris Üniversitesinde, epey alkış toplıyarak felsefe okutmuş bir babanın oğludur. Helâl bir serveti vardı. İsteseydi bununla sağlam kalan duyularını kolayca tatmin edebilirdi. Ama, gençliğinde kendini zevk ve sefaya kaptırdı; onun heveslerinden yararlananlar oldu. Evinin işleri

1. Mme Dupré de Saint-Maur'un gözleri.
2. «Prusya'lı» deyimiyle burada göz hekimi Hilmer kastediliyor.
3. Loiret ilinin bir kasabası.

bozuldu. Bunun üzerine bir taşra kasabasına çekildi ve sadece yılda bir defa Paris'e seyahat eder oldu. Paris'e gelirken, beraberinde, kendi eliyle imbikten çektiği, pek makbule geçen içkilerden getirir. Görüyorsunuz ya, Madam, bu anlatıklarımın felsefeyle pek az ilgisi var... Ama, böyle olduğu daha iyi: size anlattığım adamın uydurma bir tip olmadığına inanırsınız.

Bizim körün evine, akşamın beşine doğru vardık. Onu, oğluna kabartma harfler yardımıyle okuma öğretmekle uğraşır bulduk. Daha yataktan kalkalı bir saat bile olmamıştı. Bilirsiniz ki, bir gün bizim için biterken onun için yeni başlar. Başkaları dinlenirken evinin işini görmek ve çalışmak, başkaları çalışırken de uyumak alışkanlığındadır. Gecenin yarısında onu rahatsız eden bir şey olmadığı gibi, o da kimseyi rahatsız etmez. İlk işi, gündüz yerinden oynatılan her şeyi yerli yerine koymaktır. Karısı uyandığı zaman çok kere ortalığı toplanmış bulur. Körler kaybolan şeyleri bulmakta güçlük çektikleri için tertipli olurlar. Yakınlarının da böyle bir özelliği olduğunu farketmişimdir. Ya gözlerinin önünde her zaman böyle iyi bir örnek bulmalarından, ya da körler için duydukları insanca duygudan ileri gelir bu. Çevrelerindekilerin bu ufak tefek ihtimamları olmasa körler ne kadar mutsuz olurlardı! Biz bile bunlardan yoksun kalsak ne çok sızlanırdık. Büyük yardımlar, büyük altın ya da gümüş paralara benzer; bunları kullanmak fırsatı pek nâdir geçer elimize. Ama, küçük küçük ihtimamlar her gün kullandığımız ufak paralar gibidir.

Bizim kör, simetrileri çok iyi koruyabiliyor. Bizim aramızda belki sırf itibarî bir şey olan simetri, bir körle görenler arasında da birçok bakımdan muhakkak öyledir. Bir şeye güzel diyebilmemiz için onun kısımları arasında bulunmasını gerekli gördüğümüz orantıyı, kör, dokunmasıyla bulup çıkararak bu terimi

gayet yerinde kullanmayı becerir. Ama, o: *bu şey güzeldir,* dediği zaman bir hüküm vermiş olmaz, sadece görenlerin dediğini tekrarlamış olur: bir piyesi seyrettikten, bir kitabı okuduktan sonra bunlar hakkında muhakeme yürütenlerin dörtte üçü başka türlü mü davranıyorlardır sanki? Bir kör için güzellik, bir işe yaramadığı zaman boş bir kelimeden ibarettir; ve bir organın eksikliği yüzünden yararından yoksun kaldığı şeyler ne kadar çoktur! Yalnız iyi olanı güzel saydıkları için körler çok acıklı bir durumda değil midirler? Ne kadar nefis şeylerden yoksun kalırlar bu yüzden! Onların bu kaybını gideren tek şey, berrak görüşlü filozofların uzun uzadıya inceledikleri güzel hakkında, onlardaki kadar geniş olmamakla birlikte, onlardan daha net fikirlere sahip olmalarıdır.

Bizimki her zaman aynadan sözeder. Sanırsınız ki, ayna kelimesiyle ne kastettiğinin farkında değildir; bununla birlikte, hiçbir zaman bir aynayı ışığa arkası gelecek şekilde tutmaz. Kendisinde bulunmayan organın meziyetleri ve kusurları hakkında bizim söylediklerimiz kadar sağduyuya uygun sözler söyler: kullandığı terimlerin anlamı hakkında pek fikri yoksa da, öteki insanlara oranla bu terimleri hiçbir zaman yersiz kullanmamak gibi bir üstünlüğü vardır. Hiç bilmediği pek çok şey üzerinde o kadar iyi ve doğru konuşur ki, onunla sürekli bir dostluk kuracak olursak, kendi içimizden geçenlere bakarak başkalarının içinden geçenler hakkında, nedenini bilmeden yapmakta olduğumuz tümevarim'in gücü hayli azalır.

Ona, bir aynadan ne anladığını sordum: «Bu öyle bir âlettir ki, kendisinden uzaktaki nesneler karşısına uygun bir şekilde konulacak olursa, onları kabartma halinde gösterir; tıpkı elim gibi ama onu bir şeyin yanına koymamı gerektirmeden.» Eğer Descartes doğuştan kör olsaydı, böyle bir tanımı alkışlardı

sanırım. Gerçekten, bu tanıma varmak için birtakım fikirleri ne büyük bir incelikle düzenlendiğini düşünün bir kere. Körümüz, nesneleri yalnız dokunma ile tanır. Başka insanlarla olan ilişkilerinden, kendisinin dokunma ile tanıdığı nesneleri onların görme aracılığıyla tanıdıklarını duymuş ve öğrenmiştir. Hiç olmazsa, bu, onun görme hakkında edindiği tek fikirdir. Bundan başka, insanın kendi yüzünü göremediğini, ona ancak dokunabildiğini de bilir. Bundan da şu sonucu çıkarır: görme, ancak yüzümüzden ayrı ve uzakta bulunan nesnelere uzanan bir çeşit dokunmadır. Zaten, dokunma ona yalnızca kabartı fikri vermektedir. O da, buna bakarak, ayna bizi kendi dışımızda kabarıklık haline getiren âlettir, diye ekliyor. Nice ünlü filozoflar bu kadar bile incelik gösteremeden, aynı derecede yanlış görüşlere varmışlardır! Ama, körümüz için ayna ne şaşılacak bir şey olsa gerek, değil mi? Ona nesneleri büyülten bu çeşit başka âletler de olduğunu; bir kısmının nesneleri ikileştirmeden bunların yerlerini değiştirdiklerini, yaklaştırdıklarını, uzaklaştırdıklarını, en küçük parçalarını bile natüralistlerin görebilecekleri hale soktuklarını; başka bazılarınınsa nesneleri binlerce defa çoğalttıklarını ve, nihayet, bazısının da nesnelerin şeklini tamamen bozduklarını söylediğimiz zaman şaşkınlığı büsbütün arttı. Bu fenomenler üzerine bize yüzlerce soru sordu. Örneğin, mikroskopla yalnız natüralistlerin mi baktıklarını, teleskopla bakanların yalnız astronomlar mı olduğunu; nesneleri büyülten âletlerle küçültenlerden hangisinin daha büyük; yaklaştıran âletlerin mi, yoksa uzaklaştıranların mı daha kısa olduğunu sordu. Bundan başka, aynanın, öteki kendimizi kabartı halinde gösterdiği halde, dokunma duyusunun nasıl olup da buna erişemediğini anlıyamadığını da söyledi: «İşte, diyordu, küçük bir âletin karşıt hale getirdiği iki duyu: daha mükemmel bir âlet, nesneleri daha gerçek hale

getirmese bile, onları birbirlerine daha uygun hale sokabilir belki de. Kimbilir, belki bundan da daha mükemmel ve daha az aldatıcı üçüncü bir âlet ikisini de yok ederek, bize yanılgıyı bildirecektir.»

M. de... «peki, ya sizce göz nedir» diye sordu ona. Kör, «bu öyle bir organdır ki, hava ona değneğimin benim elime yaptığı etkinin aynını yapar» yanıtını verdi. Bu yanıt karşısında hayretten ağzımız açık kaldı. Birbirimize böyle bakarken, o, sözüne devam ederek: «Bunun doğruluğu şundan belli ki, dedi, ben elimi gözünüzle bir nesne arasına koyarsam, elim sizin için vardır, ama o nesne sizin için yoktur. Ayni hal, değneğimle bir şeyi ararken bir başka şeye çarptığım zaman da oluyor.»

Descartes'ın Dioptrik'ini açın, madam, orada görme olaylarının, dokunma olaylarına indirgendiğini görürsünüz. Bundan başka, o kitapta değneklerle görmeye çalışan bir sürü adam resmi ile dolu levhalar da vardır. Descartes ve ondan sonra gelenlerin hiçbiri bize görme hakında bu kadar açık bir fikir vermemişlerdir. Bu büyük filozofun da, bu bakımdan, gözleri gören halktan herhangi bir adama kıyasla bizim körden pek bir üstünlüğü yoktu.

İçimizden hiçbiri, körü resim ve yazı üzerine sorguya çekmeye kalkmadı. Ama, onun yaptığı kıyaslamanın doyurucu bir çözüm getirmiyeceği hiçbir sorunun olmadığı meydandadır. Bundan başka, gözsüz okumaya ya da görmeye kalkmanın, koca bir değnekle bir iğneyi aramak gibi bir iş olacağını söyliyeceğinden hiç şüphe etmem. Ona, sadece, birçok yönden aynalarımıza hem benzeyen, hem de onlardan farklı olan ve nesneleri kabarık halde gösteren perspektif çeşitlerinden sözettik. Ama, bu söylediklerimizin onun ayna hakkında edindiği fikri güçlendirecek yerde karıştırdığını gördük. Ayna, nesnelerin resimlerini meydana getirdiğine göre,

ressamın da bir şeyin tasvirini yapmak istediği zaman, herhalde bir ayna resmi yaptığını sanacaktı.

Onun, pek küçük iğnelere iplik geçirdiğini gördük. Madam, burada lütfen okumanıza ara vererek, onun yerinde olsanız bu işi nasıl yapardınız diye sormama izin verir misiniz? Bir çaresini bulamıyorsanız, körümüzün bu işi nasıl yaptığını size anlatıvereyim: iğnenin deliğini, ağız doğrultusunda olmak üzere, yanlamasına dudaklarının arasına koyuyor; iğnenin deliğinden daha kalın olmamak şartıyla ipliği dilinin yardımıyla ve emerek, nefesi yönünde harekete geçiriyor.

Bu durumda, gözü görenlerin görme duyusundan yoksun olanlardan daha az sıkıntıda oldukları hiç de söylenemez.

Körün ses belleği şaşılacak derecede kuvvetliydi. Şunu söyleyebilirim ki, onun seslerde bulduğu çeşitlilik, bizim yüzlerde bulabildiğimizden daha fazladır. Bu sesler arasında onun için sayısızınce nüanslar vardır. Oysa, ilgilenmekte bir kör kadar çıkarımız olmadığından biz bu nüansları farkedemiyoruz. Bizim için, nüanslar tıpkı kendi yüzümüz gibidirler. Gördüğümüz insanlar içinde en az kendimizi hatırlarız. Yüzleri, yalnız insanları tanımak için inceleriz. Yüzümüzü hatırlıyamayışımız, kendimizi başkasının yerine, ya da başkasını kendimizin yerine koymak istemeyişimizdendir. Zaten, duyuların birbirlerine karşılıklı yardımda bulunmaları, onların daha mükemmel olmalarını engeller. Aynı şeyi başka vesilelerle de hatırlatmaktan geri kalmıyacağım.

Bu konuda bizim kör: «birçok noktalarda sizlerden yüz defa daha üstün durumda olduğumu hissetmemiş olsaydım, sahip olduğunuz birçok imkânlardan yoksunum diye pek çok hayıflanır ve size üstün zekâlı insanlar gözüyle bakardım» dedi. Bu fikir bize başka bir şey

düşündürdü. Bu kör, dedik, kendi değerini, biz görenlerin kendi değerimizi kavradığımız kadar, belki de daha fazla kavrıyor: şu halde, hayvan da eğer düşünüyorsa, — ki bundan hiç şüphe edilemez, — insandan üstün olan yanlarını — ki bunları o daha iyi bilir — insanın ondan üstün olan yanlarıyla kıyaslıyarak niçin böyle bir yargıya varmasın? Belki bir sinek, insanın kolu var, ama benim de kanatlarım var, diyordur. Aslan da, onun silahı varsa, bizim de tırnaklarımız yok mu? diyecektir. Fil ise, bizi bir böcek kadar küçük görecektir. Böylece, bütün hayvanlar bizde bir akıl bulunduğunu seve seve kabul etmekle birlikte, — ki biz de bu akılla onların içgüdülerine büyük ihtiyacımız olduğunu anlıyoruz, — bizim aklımızdan pekâla vazgeçebilmelerini mümkün kılan bir içgüdüye sahip olduklarını da öne sürebilirler.

İçimizden biri köre, gözleri görseydi bundan memnun olur muydu olmaz mıydı diye soracak oldu: «Eğer merakım baskın çıkmasaydı, dedi kör, uzun kollara sahip olmayı aynı derecede isterdim: bana öyle geliyor ki, ellerim bana, ayda neler olup bittiğini sizin gözlerinizden ve teleskoplarınızdan daha iyi öğretirdi. Bundan başka, gözün görmez olması, elin dokunmaz olmasından daha erken gelir. O halde, sahip olduğum organı mükemelleştirmek, sahip olmadığımı kendime kazandırmaktan daha hayırlı bir iş olur.»

Bizim kör, sesin ya da gürültünün geldiği yönü o kadar büyük bir isabetle anlıyor ki, böyle bir yeteneğin (exercice) körleri pek becerikli ve tehlikeli bir hale getireceğinden şüphem kalmadı. Size şimdi anlatacağım bir olay insanın bir körden gelecek taştan, ya da onun ateşliyeceği bir tabancadan, — bu silâhı kullanmaya alışık olması şartıyle, — sakınmamakla ne kadar yanlış bir iş yapmış olacağını gösterecektir. Körümüz, gençliğinde, bir gün kendisine karşı pek kötü davranan

kardeşlerinden birisiyle kavgaya tutuşmuş. Kardeşinin söylediği kötü şeyleri hazmedemiyen kör, eline geçirdiği bir şeyi fırlatarak, tam alnının ortasına yapıştırmış ve onu yere sermiş.

Bu ve buna benzer birkaç mâcara yüzünden körümüz polise düşmüştü. Nüfuzlu kişilerin bizi etkileyen dış görünüşleri körleri hiç etkilemez. Bu yüzden, körümüz, karşısındaki kendisinden farksız biri imiş gibi çıktı zaptiye âmirinin karşısına. Yapılan tehditler onu zerrece yıldırmadı. Bay Hérault'ya (1), «bana ne yapacaksınız? diye sordu. — Sizi bir zindana attıracağım diye yanıt verdi zaptiye âmiri. — Bayım, ben zaten yirmi beş yıldır orada yaşıyorum» karşılığını yapıştırdı, körümüz. Ne yanıt, değil mi, madam! ve benim gibi kıssadan hisse çıkarmaktan hoşlanan bir adam için ne ne güzel bir söz! Biz, hayattan, sanki neşeli bir oyundan çıkar gibi ayrılıyoruz; bir kör ise bir hapisane hücresinden çıkar gibi çıkıyor oradan: eğer yaşamak bizim için daha zevkli bir şeyse, kabul ediniz ki, bir kör için de ölmek çok daha az üzüntülü bir şeydir.

Puiseau'lu kör, ateşe yakın ya da uzak olduğunu, sıcaklığın miktarından; kapların doluluğunu, içlerine doldurduğu sıvının sesinden; ve yakınında birtakım cisimler bulunup bulunmadığını da havanın yüzüne yaptığı etkiden anlıyor. Havadaki en ufak değişiklikleri bile o kadar büyük bir duyarlılıkla duyuyor ki, yürürken bir sokakta mı, yoksa bir çıkmazda mı olduğunu farkedebiliyor. Cisimlerin ağırlıklarını ve kapların ne kadar alabileceklerini şaşılacak bir doğrulukla kestiriyor. Kollarını öyle yanılmayan bir terazi ve parmaklarını

1. Zaptiye âmiri (1725-1738). Jansenistlere karşı açtığı ve yürüttüğü şiddetli mücadele ile tanınır. Eşkiyalığa karşı da aynı şiddetle savaşmıştır.

da öyle deneyimli bir pergel gibi kullanıyor ki, bu türlü bir statik sorunu söz konusu olduğunda, bizim körü gözü gören yirmi kişiye değişmem. Cisimlerin pürüzsüzlüğünün onun için tadışıdığı nüanslar, seslerin nüanslarından hiç de geri kalmaz. Bu yüzden, karısını başka bir kadınla karıştırmasına imkân yoktur; meğer ki, böyle bir değişiklik işine gelsin. Bununla beraber, körlerden oluşan bir kavimde kadınların ortak olacağını, ya da yasaların zinayı şiddetle yasaklıyacağını düşündüren bazı belirtiler vardır. Dostlarıyle bir işaret üzerinde anlaşarak kocalarını aldatmak kadınlar için pek kolay bir şey olurdu!

Körümüz, dokunma ile bir şeyin güzelliği hakkında yargıya varmaktadır; akla yakın bir şey bu. Ama, kavranması güç olan nokta, bu yargısına telâffuzu ve sesin uyumunu de karıştırmış olmasıdır. Ağzın değişik kısımları ve damakla yüzün dış görünüşü arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını bize öğretmek anatomistlere düşer. Körümüz çıkrıkta ya da iğne ile ufak tefek işler işlemekte; gönye ile düzleme yapmakta; x basit makinaları söküp takabilmekte; kendisine notaları ve bunların değerleri söylenen bir parçayı çalacak kadar müzik bilmektedir. Zamanı eylemlerin (actions) ve düşüncelerin akışına göre, bizden çok daha isabetli şekilde tahmin etmektedir. Başkalarında en önem verdiği şeyler ten güzelliği, etine dolgunluk ve sıkılık, beden ölçülülüğü, nefesin tatlılığı, sesin ve söyleyişin gönül okşayıcı olmasıdır.

Kendisinin de gözleri olsun diye evlenmişti. Daha önce, kendisine gözlerini verecek, kendisinin de buna karşılık ona kulaklarını sunabileceği bir sağırla hayatını birleştirmeyi düşünmüştü. Onun birçok tuhaf şeylere yetenekli oluşu kadar hiçbir şey bana hayret vermiş değildir. Hayretimizi ona söylediğimiz zaman: «Sizin kör olmadığınızı şimdi çok iyi anlıyorum baylar,

demişti: yaptıklarıma şaşıyorsunuz; peki ya söylediklerime niçin hiç şaşmıyorsunuz?» Bu sözlerde, onun katmak istediğinden çok daha fazla felsefe gizli olduğunu sanıyorum. İnsanın konuşmayı öğrenmesindeki kolaylık oldukça hayret verici bir şeydir. Biz, duyulur nesnelerle temsil edilemiyen ve, dolayısıyle, âdeta bedensiz olan birçok terimlere herhangi bir fikri hemen bağlıyamayız; bunu ancak bu duyumlanamayan (non sensible) şeylerle bunların uyandırdıkları fikirler arasında farketiğimiz benzerliklere dayanan bir sıra ince ve derin bileşimler aracılığıyla yapabiliriz. Bu durumda, bir doğuştan körün konuşmayı başkalarından daha zor öğreneceğini kabul etmemiz gerekir, çünkü kör için duyumlanamayan nesneler çok daha fazla olduğundan, karşılaştırma ve birleştirme alanı da bizimkinden çok daha dardır. Örneğin, fizyonomi kelimesinin bir körün belleğinde yer edebilmesi nasıl düşünülebilir? Bir kör için o kadar az duyulabilir olan bazı şeylere ait bir ifadedir (agrément) ki bu, biz görenler için bile, yeterince duyulabilir olmadığı takdirde, bir fizyonomiye sahip olmanın ne demek olduğunu söylemek hayli güç bir iştir. O, en çok gözlerde toplandığına göre, onu dokunma ile anlamak mümkün değildir. Bundan başka, bir kör için fersiz gözler, canlı gözler, zekâ dolu gözler, vb. ne ifade eder.

Bütün bunlardan, duyularımızın ve organlarımızın işbirliğinden büyük yararlar elde etiğimiz sonucunu çıkarıyorum. Fakat, bunları ayrı ayrı kullandığımız, ya da bir tekinin yardımı yetecekken daima ikisini birden kullandığımız zaman, durum bambaşka olur. Gözler yetip de artarken, görme'ye dokunma'yı da eklemek, zaten hayli güçlü olan iki atın çektiği arabaya, onu başka yana doğru çeken üçüncü bir at koşmak demektir.

Duyularımızla organlarımızın metafizik ve ahlâk

alanındaki düşüncelerimiz üzerinde büyük etkisi olduğundan ve, deyim yerindeyse, en soyut fikirlerimizin bile bedenimizin yapısıyla ilgili bulunduğundan aslâ şüphe etmediğim için, bizim köre kötülüklerle erdemler üzerine sorular sormaya başladım. Daha ilk anda hırsızlığa karşı büyük bir nefret duyduğunu gördüm. Onda bu nefretin iki nedeni vardı: kendisi farkında olmadan kolaylıkla bir şeyini çalabilmeleri, bir de, büyük bir olasılıkla kendisi bir şey çalacak olursa başkalarının onu kolayca görebilmeleri. Yoksa bunun nedeni, bizde kendisindekinden fazla olarak bulunduğunu bildiği bir duyudan korunamaması ya da hırsızlığım gizliyememesi değildi. Utanma duygusuna pek aldırış ettiği yoktu: elbise havanın kötü etkilerini önlemeseydi, ne diye giyindiğimizi bir türlü anlamıyacaktı. Bundan başka, vücudun bazı yerlerinin başka bazı yerlerinden daha çok örtüldüğünü, gerek kullanılmaları bakımından, gerekse rahatsız bir durumda oluşlarından dolayı daha serbest bir halde bulunmaları gerekirken, bu yerlerin nasıl acayip bir düşünüşle kapalı tutulduğunu bir türlü anlıyamadığını içtenlikle itiraf ediyordu. Felsefî düşüncenin bizi birçok önyargılardan kurtardığı bir yüzyılda bulunmamıza rağmen, utangaçlığın gereklerini henüz benim körüm kadar eksiksiz hoş görecek hale gelmiş olduğumuzu sanmıyorum.

Bizde acıma duygusunu ve ıstırap fikrini uyandıran dış hareketlerden körlere dokunanı yalnızca inlemedir. Ben, genellikle körlerin merhametli olduklarından şüpheliyim. Bir kör için, işeyen biriyle, hiç şikâyet etmeden kanı boşalan bir arasında ne fark vardır? Biz de nesnelerin uzaklığı ve küçüklüğü yüzünden, tıpkı görmezliğin körde yaptığı etkiye benzer bir etki altında kalarak acıma duygumuzu kaybetmiyor muyuz? Erdemlerimiz, duyuşumuza (manière de sentir) ve dış şeylerin üzerimizdeki etkilerine böylesine bağlıdır işte! Onun

için, ceza korkusu olmasa, pek çok kimsenin uzaktan bir kırlangıç kadar gördükleri bir insanı öldürürken, bir öküzü elleriyle boğazlamaktan daha az acı duyacağından hiç şüphe etmiyorum. Acı çeken bir ata acıdığımız halde, bir karıncayı aldırış bile etmeden çiğnerken aynı ilkeye göre hareket etmiş olmuyor muyuz? Ah, madam! bilseniz ne kadar farklıdır bir körün ahlâkı bizimkinden! ve bir sağırın ahlâkı da körünkinden! ve de bizden daha fazla bir duyusu olan bir varlık, berbat demesek bile, ne kadar kusurlu bulurdu bizim ahlâkımızı!

Bizim metafiziğimiz de onlarınkine pek uymaz. Onların öyle ilkeleri vardır ki, bizim için bir sürü saçmalıktan başka bir şey değildir; ve onlar da bizim ilkelerimiz için aynı şeyi düşünürler! Bunu anlatabilmek için sizi çok eğlendireceğini tahmin ettiğim bazı ayrıntılara girebilirdim, ama — sanki körlere nesneleri algıladıklarından başka türlü algılatmak benim elimdeymiş gibi — her şeyde suç gören bazı kimseler bunun dinsizce bir şey olduğunu ileri sürmekte gecikmezlerdi. Herkesin kabul etmesi gerektiğini sandığım bir şeyi söylemekle yetineceğim: doğanın hârikalarından kaynaklanan derin muhakeme körlerde pek zayıftır. Bizim küçük bir ayna aracılığıyla kolayca yeni objeler — deyim yerindeyse — yaratabilmemiz onlar için ömürleri boyunca görmemeye mahkûm bulundukları yıldızlar kadar anlaşılmaz bir şeydir. Hep doğudan batıya doğru ilerleyen şu ışıklı küre, onlar için, kolayca azaltıp çoğaltabildikleri bir küçük ateşten daha az hayret vericidir: maddeyi bizden çok daha soyut bir tarzda gördüklerinden, onun düşündüğüne inanmaya daha yatkındırlar.

Gözleri yalnız bir iki gün açık kalmış olan bir kimse körlerden oluşan bir kavmin arasına karışsa, eğer kendisine deli gözüyle bakılmasını istemiyorsa, hiç se-

sini çıkarmamalıdır. Çünkü, onlara her gün âdeta yeni bir esrardan söz ederek ve aklı başında olanlar bunların bir tekine bile inanmıyacaklardır. Dini savunanlar, bu kadar doğru, ama bu kadar temelsiz bir kâfirlikten geniş ölçüde yararlanamazlar mıydı? Böyle bir olasılığı bir an için kabul edecek olursanız, bu size, cehalet dönemlerinde hakikate erişmek felâketine uğrayan ve bunu hakikati görmeyen çağdaşlarına açıklamak tedbirsizliğinde bulunan kimselerin başlarına gelenleri ve katlandıkları eziyetleri hatırlatacaktır. Onların bu kör çağdaşları arasında en büyük düşmanları, gerek toplumsal durumları, gerekse eğitimleri bakımından duyularına en bağlı olmaları gerekir gibi görünenlerdir.

Körlerin ahlâkini ve metafiziğini bir yana bırakarak, daah az önemli, ama Prusyalı geldiğinden beri buralarda her yanda yapılmaya başlanan gözlemlerin amacına daha yakın şeylere geçiyorum. Birinci sorun. Bir doğuştan kör, şekiller hakkında nasıl fikir edinir? Öyle sanıyorum ki, vücudunun hareketi, elinin birbiri ardınca birçok yerlerde bulunması, parmaklarının arasından geçen bir cismin kesintisiz duyumu ona yön kavramını vermektedir. Eger parmaklarını çok gergin bir ipliğin üzerinden kaydırrısa doğru çizgi fikrini elde etmiş olur; gevşek bir ipliğin eğriliğini parmaklarıyla izlerse eğri fikrine varır. Daha genel olarak, onda birçok defa tekrarlanmış dokunma deneyleri, ayrı ayrı noktalardan edindiği duyumların anısı vardır: işte o, bu duyumları ve noktaları birleştirerek onlardan şekillere varmak gücüne sahiptir. Doğru çizgi, geometrici olmayan bir kör için gergin bir iplik doğrultusunda birbiri ardından gelen dokunma duyumlarının anısından başka bir şey değildir. Eğri bir çizgi de içerlek, ya da dışarlak bir katı cismin yüzünden alınan ve birbiri ardınca gelen dokunma duyumlarının anısından ibarettir. Geometrici bu çizgilere ait kavramları, onlarda

keşfettiği özellikler (propriétés) sayesinde mükemmelleştirir. Fakat, ister geometri bilsin, ister bilmesin, doğuştan kör her şeyi parmaklarının ucu ile tanır. Biz, renkli noktaları birleştiririz; o, dokunulabilen noktaları, daha doğrusunu kendisinde anısı olan dokunma duyumlarını birleştirir. Onun kafasında olup bitenlerle bizim kafamızda olup bitenler birbirine hiç benezmez: o, hiç hayal etmez, çünkü hayal etmek için bir zemini renklendirmek, sonra bu zeminden birtakım noktaları çıkararak yerine ayrı renkte oldukları varsayılan başka noktalar koymak gerekir. Bu noktaları tekrar zeminle aynı renge sokun, hemen bunların zemine karıştıklarını ve bunun sonucunda şeklin kaybolduğunu görürsünüz. Hiç olmazsa benim muhayyilemde böyledir bu. Başkalarının da benden başka türlü hayal etmediklerini tahmin ediyorum. Kafamda düz bir çizgi tasarlamak istediğimde, düz çizginin öteki özelliklerinden başka, gözümün önüne beyaz bir bez üzerine bir yönde sıralanmış siyah noktalar gelir. Zemindeki renkle noktaların rengi arasındaki fark ne kadar keskinse, noktaları o kadar daha seçik görürüm; ve rengi zeminin rengine çok daha yakın olan bir şekli, dışımdaki bir bez üzerinde görebilmek benim için ne kadar güç ise, onu hayalimde canlandırmam da o kadar güç olur.

Görüyorsunuz ya, madam, ayrı renkte birçok şeyleri aynı zamanda kolayca hayalimizde canlandırabilmek için elimizde yasalar bulunabilir belki, ama bu yasaların bir doğuştan körün işine yaramıyacağı muhakkaktır. Doğuştan kör, renklendiremediği ve, dolayısıyle, bizim anladığımız anlamda şekilleri tasarlıyamadığı için, onda yalnız dokunma ile alınan duyumların anısı vardır. O, duyumlara ait bu anıları çeşitli noktalara, yerlere, ya da mesafelere yerleştirerek şekilleri meydana getirir. İnsanın, renklendirmeden kafasında bir şeyi canlandıramaması o kadar sürekli bir haldir ki,

karanlıkta elimize ne maddesini, ne de rengini bildiğimiz birtakım kürecikler değdirseler, bunları kafamızda ya beyaz, ya siyah, ya da başka bir renkte tasavvur ederiz. Şayet bunlara herhangi bir renk veremezsek, o zaman tıpkı doğuştan kör gibi, küçük yuvarlak cisimlerin parmaklarımızın ucunda uyandırdığı duyumların anısından başka bir şey kalmaz bizde. Ve yine, bizdeki bu anı pek gelip geçici bir şeyse; doğuştan körün dokunma duyumlarını zihninde nasıl sakladığı, çağırdığı ve birleştirdiği hakkında hiçbir fikrimiz yoksa, bu, gözlerimizle edindiğimiz bir alışkanlıktan, hayalimizde her şeyi renklerle yapmaya alışmış olmamızdandır. Bununla beraber, şiddetli bir heyecan sarsıntısı duyduğum bazı zamanlarda, bir elimin baştanbaşa titrediğini ve uzun süre önce dokunduğum bir cisme ait izlenimin elimde, sanki o an ona hâlâ dokunuyormuşum gibi, şiddetle uyandığını ve bu duyumun sınırlarının artık var olmıyan o cismin sınırlarına tıpatıp uygun düştüğünü hissettiğim olmuştur. Her ne kadar duyum'un kendisi bölünmez bir şey ise de, eğer deyim yerindeyse, mekânda bir yer işgal eder. İşte doğuştan kör, duyumu alan bu yeri büyültüp küçülterek, bu mekâna düşüncesiyle bir parça eklemek ya da ondan bir parça çıkarmak melekesine sahiptir. Böylece, o , noktalar, yüzeyler, katı cisimler meydana getirir. Hattâ, eğer parmağının ucunu yer yuvarlağı kadar büyük farzeder de bütün boyunu, enini ve derinliğini kaplayan bir duyumun orada bulunduğunu düşünürse, yeryuvarlağı kadar büyük bir katı cismi bile tasarlıyabilir.

Duyumları meydana getiren cisimler bulunmadığı ve körler üzerinde etki yapmadığı zamanlar bile, bu cisimlerin duyumlarını canlandıran ya da hatırlatan bu meleke — bizde zayıf, ama doğuştan körlerde kuvvetli olan bu meleke — kadar bir iç duyunun varlığını ispatlayan başka bir şey daha bilmiyorum. Biz, bir

doğuştan köre, gözümüzün önünde olmayan cisimleri, hayalgücümüzün bize nasıl varmış gibi gösterdiğini anlatamayız. Fakat, biz de parmağımızın ucunda, artık orada olmayan bir cismi, tıpkı doğuştan kör gibi, duymak melekesine sahip olduğumuzu bilebiliriz. Bunu anlamak için baş ve işaret parmaklarınızı birbirine sıkıca bastırın; gözlerinizi kapayın; parmaklarınızı birbirinden ayırın; ve ayırdıktan hemen sonra kendinizde olan biten şeylere dikkat edin ve söyleyin bana: baskı ortadan kalktıktan sonra da duyum uzun süre devam ediyor mu, etmiyor mu? baskı devam ettiği sürece size ruhunuz kafanızdaymış gibi mi, yoksa daha çok parmaklarınızın ucundaymış gibi mi geliyor? ve, nihayet, bu baskı, duyumun kapladığı alan dolayısıyle, size bir yüzey kavramı veriyor mu, vermiyor mu? Biz, dışımızda bulunan varlıkları, bunların hayalhanemizdeki tasarımlarından ancak izlenimin güçlü, ya da güçsüz olması sâyesinde ayırdederiz: tıpkı bunun gibi, doğuştan kör de parmağının ucuna değen bir nesnenin gerçek varlığını duyumdan, duyumun kendisinin güçlü, ya da güçsüz olmasıyle ayırır.

Eğer doğuştan kör ve sağır bir filozof gelip Descartes'ın insanını örnek alarak bir insan yapsaydı, sizi temin ederim ki, madam, ruhunu parmaklarının ucuna koyardı; çünkü, onun başlıca duyumları ve bütün bilgileri buradan gelir. Bütün düşüncelerinin toplandığı yerin başı olduğunu kim öğretirdi ona? Hayalgücümüzün çalışmaları kafamızı yoruyorsa, hayal etmek için harcadığımız çabanın, çok yakın yada çok küçük bazı nesneleri algılamak için harcadığımız çabaya oldukça benzemesindendir bu. Fakat, doğuştan kör ve sağır olan için durum aynı değildir. Onun dokunma yolu ile elde edeceği duyumlar âdeta bütün fikirlerinin kalıbı olacaktır; bunun için, derin bir irdelemeden (méditation) bizim kafamız nasıl yorulursa, onun da parmakla-

rının yorulmasına hiç şaşmazdım. Bir filozofun çıkıp, da ona: duyumlarımızın nedeni sinirlerdir, bunlar da beyinden çıkarak vücuda dağılırlar, diye itiraz etmesi beni hiç tasalandırmazdı. Bu iki önerme, özellikle birincisi, sözüm ona ispatlandıktan sonra, sağır ve körün bir de fizikçilerin bu konuda uydurdukları bütün şeyleri öğrenmesi, onun kendi duyularında direnmesi için yeter de artardı bile.

Fakat, bir körün hayalgücü, dokunulabilir noktalardaki duyumları hatırlamak ve bileştirmek (combiner) melekesinden; gören bir adamın hayalgücü ise, görülebilir, ya da renkli noktaları hatırlamak ve bileştirmek melekesinden başka bir şey değilse, doğuştan körün nesneleri bize göre çok daha soyut bir tarzda algıladığı ve salt spekülâsyon sorunlarında belki bizden daha az yanıldığı sonucu çıkar bundan; çünkü soyutlama demek cisimlerin duyumlanabilir (sensibles) niteliklerinin ya birbirlerinden, ya da onlara temellik eden cismin kendisinden düşünce aracılığıyla ayrılmasından başka bir şey değildir; ve yanılgı da bu ayırma işinin kötü, ya da yersiz yapılmasından doğar: metafizik sorularda bu ayırma kötü yapılmış; fiziko-matematik sorunlarda ise yersiz yapılmıştır. Metafizikte yanılmak için birebir olan yol, ele alınan objelerin yeterince basitleştirilmemesi; fiziko matematik yanlış sonuçlara varmanın biricik sırrı da, bu sorunların olduklarından daha az bileşik (composés) sayılmasıdır.

Bir soyutlama çeşidi vardır ki, pek az insan bunu yapabilecek güçtedir; hâlis zekâ sahiplerine vergidir âdeta. Bu, her şeyin sayı birimlerine (unités numériques) indirildiği soyutlamadır. Bu geometrinin sonuçlarının çok kesin, ve formüllerinin çok genel olacağını kabul etmek gerekir; çünkü, doğada olsun, imkân âleminde olsun, hiçbir nesne yoktur ki, bu basit birimler onların noktalarını, çizgilerini, yüzeylerini katı ci-

simlerini, düşüncelerini, fikirlerini, duyumlarını ifade edemesin. Ve... eğer Pythagoras'ın öğretisinin temeli bu idiyse, tasarısını gerçekleştirmekte başarısızlığa uğramasının nedeni, bu tarz felsefe yapmanın bizi çok aşan ve, bir İngiliz geometricisinin (1) zekice deyişiyle, durmadan evrende *geometri çalışan (qui géometrise)* Yüce Varlık'a çok yaklaşan bir iş olmasıdır, denilebilir.

Sâf ve basit birim, bizim için çok bulanık, çok genel bir semboldür. Duyularımız bizi zihnimizin çapına ve organlarımızın yapılışına daha benzer işaretlere götürürler. Hattâ, biz bu işaretleri aramızda ortak olabilecek ve, deyim yerindeyse, karşılıklı fikir alış verişlerimizde depo vazifesi görebilecek hale sokmuşuzdur. Gözler için işaretler yapmışızdır, Bunlar harflerdir; kulak için işaretler yapmışızdır, bunlar hecelenen (articulés) seslerdir; ama, dokunma için hiçbir işaret yapmamışız; bu duyuya hitap etmenin ve ondan yanıtlar almanın da özel bir tarzı olmakla birlikte, böyledir bu. Böyle bir dilin olmaması yüzünden, sağır, kör ve dilsiz doğanlarla aramızda haberleşme tamamen kesiktir. Onlar da büyüyorlar gerçi, ama alık bir halde kalıyorlar. Eğer, onlara çocukluklarından itibaren sabit, belirli, sürekli ve monoton bir tarzda meramımızı anlatmaya çalışsaydık; kısaca, eğer onların elleri üzerine de bizim kâğıt üzerine çizdiğimiz harfleri çizseydik; ve aynı anlam hiç değişmeden bunlara bağlı kalsaydı, onlar da bazı fikirlere sahip olabilirlerdi belki de.

Bu dil de, başka herhangi bir dil kadar, elverişli gözükmüyor mu size de, madam? Ve şimdiye kadar, bu yoldan size hiçbir zaman hiçbir şey anlatılmamış

1. Rapson veya Ralphson kastediliyor. Voltaire gibi Diderot da İngilterenin entelektüel ve bilimsel hayatına ait olayları çok yakından izliyordu.

Cebir hesapları yapmak için de, düz çizgili şekilleri (figures rectilignes) çizmek için de aynı âleti kullanırdı. Bu âletin ne olduğunu anlıyabilmek için, onun size açıklanmasından sıkılmazsınız sanırım. Göreceğiniz gibi, bu âlet sizin sahip olmadığınız hiçbir bilgiyi gerektirmez; ve, olur da, el yordamıyle uzun hesaplara girişmeyi canınız çekerse, sizin için çok yararlı olabilir.

Şekil 1 ve 2'de gördüğünüz gibi bir kare tasarlayın. Bu kare, kenarlarına dik çizgilerle dört eşit bölüme ayrılmış olsun; böylece, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 noktalarını elde etmiş olursunuz. Bu karenin dokuz deliği olduğunu ve bu deliklere aynı boyda aynı kalınlıkta, ama bazılarının başları ötekilerden daha büyük iki cins iğne saplandığını düşünün.

Büyük başlı iğneler karelerin yalnız ortasına konur. Küçük başlılar da, sıfır müstesna olmak üzere, daima kenarlarda bulunur. Sıfır, küçük karenin merkezine konulan büyük başlı bir iğne ile gösterilir ve kenarlarda başka hiçbir iğne bulunmaz. 1 rakamı, kenarlarda başka hiçbir iğne olmadan, karenin merkezine konulmuş küçük başlı bir iğne ile gösterilmiştir. 2 rakamı, karenin merkezine konulmuş büyük başlı bir iğne ve kenarlardan biri üzerine, 1 numaralı noktaya, konulmuş küçük başlı bir iğne ile; 3 rakamı, karenin merkezine konulmuş büyük başlı bir iğne ve kenarlardan biri üzerine, 2 numaralı noktaya, konulmuş küçük başlı bir iğne ile; 4 rakamı, karenin merkezine konulmuş büyük başlı bir iğne ve kanarlardan biri üzerine, 3 numaralı noktaya, konulmuş küçük başlı bir iğne ile; 5 rakamı, karenin merkezine konulmuş büyük başlı bir iğne ve kenarlarından biri üzerine, 4 numaralı noktaya, konulmuş küçük başlı bir iğne ile; 6 rakamı, karenin merkezine konulmuş büyük başlı bir iğne ve kenarlardan biri üzerine, 5 numaralı noktaya, konulmuş küçük baş-

lı bir iğne ile; 7 rakamı, karenin merkezine konulmuş büyük başlı bir iğne ve kenarlardan biri üzerine, 6 numaralı noktaya, konulmuş küçük başlı bir iğne ile; 8 rakamı, karenin merkezine konulmuş büyük başlı bir iğne ve kenarlardan biri üzerine, 7 numaralı noktaya, konulmuş küçük başlı bir nğne ile; 9 rakamı da, karenin merkezine konulmuş büyük başlı bir iğne ve kenarlardan biri üzerine, 8 numaralı noktaya, konulmuş küçük başlı bir iğne ile gösterilmiştir.

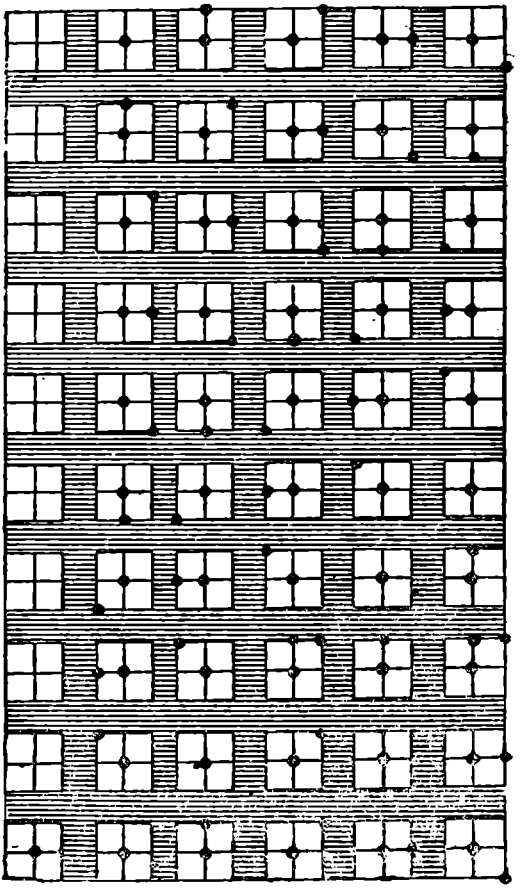
Böylelikle, dokunma duyusu (le tact) için, bizim on rakamımıza karşılık olan, birbirinden ayrı on ifade bulunmuş oluyor. Şimdi istediğiniz büyüklükte bir masa düşünün; bu masa, yatay olarak yerleştirilmiş ve hepsi de şekil 3'te görüldüğü gibi birbirinden eşit aralıklarla ayrılmış küçük karelere bölünmüş olsun: işte size Saunderson'un âleti.

Bu masanın üstünde yazılamıyacak, dolayısıyle de, yapılamıyacak hiçbir hesap işlemi olmadığını kolayca anlarsınız.

Örneğin, aşağıdaki dokuz sayının toplamı alınmak istensin:

12345
23456
34567
45678
56789
67890
78901
89012
90123

Sayıları, bana söylendikçe, masanın üzerine yazarım: ilk sayının solundaki ilk rakamı, ilk çizginin solundaki ilk kareye; ilk sayının solundaki ikinci rakamı

Şekil — 3

aynı çizginin solundaki ikinci kareye koyarım ve böylece devam ederim.

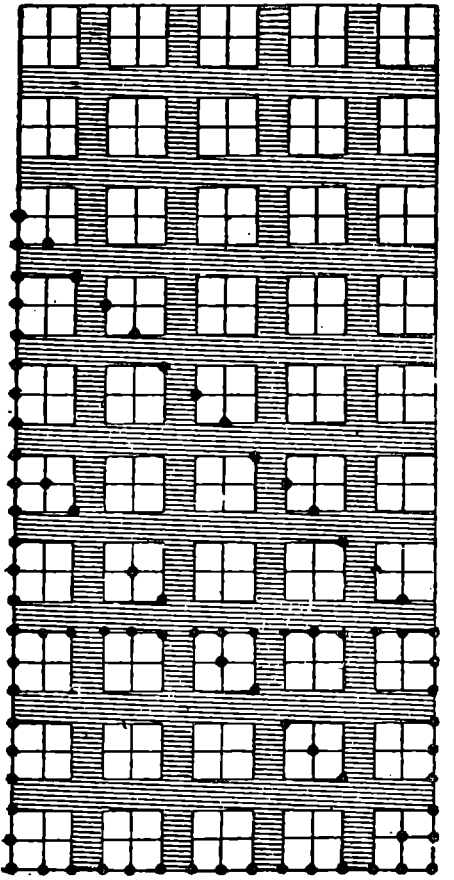
İkinci sayıyı, ikinci kareler sırasının üstüne, birler birlerin altına, onlar onların altına gelmek üzere koyarım.

Üçüncü sayıyı, üçüncü kareler sırasına koyar ve şekil 3'te gördüğünüz gibi sayıları yerleştirmeye devam ederim. Bundan sonra, en solumdakinden başlıyarak, parmaklarımı her dikey sıranın üstünde aşağıdan yukarıya doğru gezdirir, burada yazılı olan rakamları toplarım; ondalıklardan artanları da bu sütunun altına yazarım. Sonra, sola doğru ilerliyerek, ikinci sütuna geçer, bunda da aynı işlemi yaparım. Daha sonra, üçüncü sütuna geçerim ve böyle böyle toplamamı tamamlarım.

Şimdi, bakın Saunderson aynı levhayı düz çizgili şekillerin özelliklerini (propriétés) göstermek için nasıl kullanıyordu. Tabanları ve yükseklikleri aynı olan paralelkenar'ların yüzlerinin eşitliğini kanıtlamak istediğini farzedelim: iğneleri şekil 4'te gördüğünüz gibi koyuyordu. Köşe noktalarına kendince adlar veriyor ve ispatlamayı parmaklarıyla tamamlıyordu.

Saunderson'un, şekillerinin sınırlarını göstermek için yalnız büyük başlı iğneler kullandığını farzedelim; bunların etrafında küçük başlı iğneleri iyice alışık olduğu dokuz tarzda sıralıyabiliyordu. Sadece köşe noktalarının çok sayıda olduğu hallerde sıkıntıya uğruyordu, çünkü ispatlaması sırasında bunları mutlaka adlandırması gerektiğinde, alfabenin harflerine başvurmak zorunda kalıyordu. Onun, bunları nasıl kullandığına gelince, bu konuda hiçbir bilgimiz yok.

Yalnız, parmaklarını levhanın üzerinde hayret verici bir çeviklikle hareket ettirdiğini; en uzun hesapları bile başarı ile yaptığını; bunları istediği yerde kesebildiğini ve yanıldığı zaman bunun farkına varabildi-

Şekil — 4

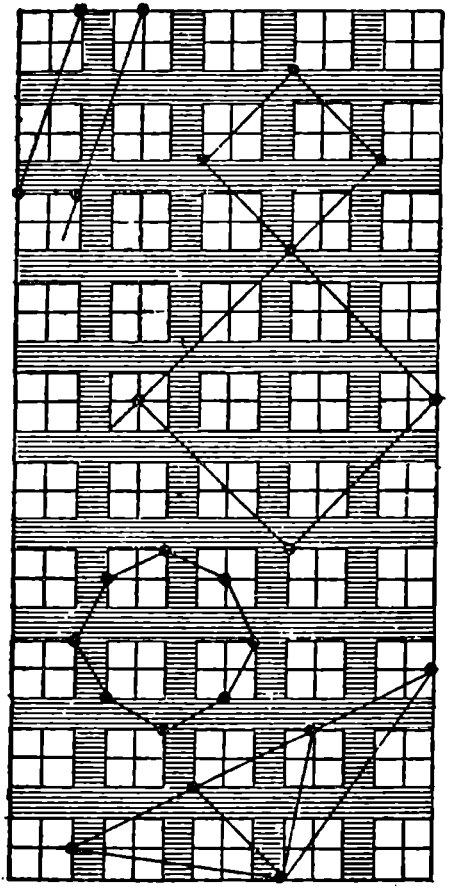
ğini; ve levhasını hazırlamaktaki ustalığı sâyesinde, bu işi hiç de öyle sanılabileceği kadar uzun zamanda yapmadığını biliyoruz.

Bu hazırlık, bütün karelerin ortasına büyük başlı iğneler yerleştirmekten ibaretti. Bu yapıldıktan sonra, geriye, bir birim yazılmasını gerektiren haller müstesna, sadece bu karelerin değerlerinin küçük başlı iğnelerle belirlenmesi kalıyordu. Bir birim yazmak gerektiği zamansa, karenin merkezine büyük başlı bir iğne yerine, küçük başlı bir iğne saplıyordu.

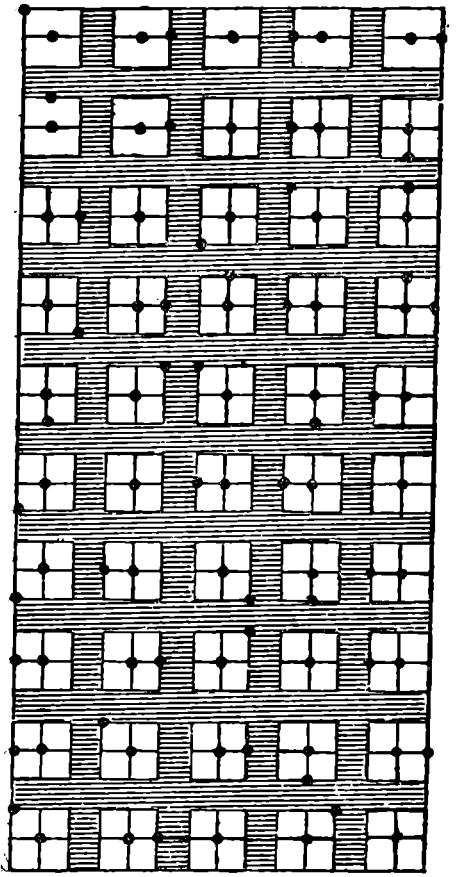
Bazen de, iğneleriyle tam bir çizgi meydana getirecek yerde, bunları bütün köşe noktalarına, ya da kesişme noktalarına saplıyor ve bunlar arasına ibrişim gererek şekillerinin sınırlarını meydana çıkarıyordu. Şekil 5'e bakınız.

Saunderson, geometri etüdlerinde ona kolaylık sağlamış olan başka bazı âletler de bırakmıştır: bunları nasıl kullanmış olduğunu pek bilmiyoruz. Bunu öğrenmek herhalde herhangi bir entegral hesabı problemini çözmek için gerekenden daha nüfuzlu bir görüş ister. Bir geometrici çıksa da, dikdörtgen prizma şeklinde, herbiri onbir parmak boyunda, beş buçuk parmak eninde ve yarım parmaktan biraz fazla kalınlıkta, karşılıklı iki büyük yüzü yukarıda anlattığım mishaba (1) benzer şekilde küçük karelere bölünmüş dört tane sağlam tahta parçasını Saunderson'un ne işte kullandığını bize öğretse. Tahtaların her yüzü, herbiri onar sayılık dokuz küçük hesap cetveli oluşturmakta ve bu on sayıdan herbiri de on rakamdan ibaret bulunmakta. Şekil 6, bu küçük cetvellerden birini gösteriyor. Bunun içinde bulunan sayılar şunlardır:

1. Fr. Abaque: kolay hesap yapmaya yarayan cetvel; Pythagoras cetveli gibi.

Şekil — 5

Şekil — 6

94084
24186
41792
54284
63968
71880
78568
84358
89464
94030

Saunderson, kendi janrında pek mükemmel bir eserin de yazarıdır. *Cebirin öğeleri* (1) adını taşıyan bu kitabı, içinde eğer gözü gören bir insanın belki hiç karşılaşmıyacağı bazı ispat gariplikleri olmasa, bir körün yazmış olduğunu kimse farkedemezdi. Küb'ün, başları küb'ün merkezinde bulunan ve tabanlarından herbiri de küb'ün yüzeylerinden birini oluşturan altı eşit piramide bölünebileceğini Saunderson keşfetmiştir. Bundan yararlanılarak, her piramidin, tabanı ve yüksekliği aynı olan bir prizmanın üçte birine eşit olduğu pek bas itbir şekilde ispat edilmektedir.

Eğilimi onu matematik alanında çalışmaya sevketmişti. Servetinin azlığı yüzünden ve dostlarının da tavsiyesiyle, açık dersler vermeye başlamıştı. Kendini olağanüstü bir kolaylıkla dinletebilmek meziyetinden ötürü, dostları onun bu derslerde umulanın üstünde başarı göstereceğinden hiç şüphe etmiyorlardı. Gerçekten de, Saunderson öğrencileriyle, sanki onlar görme duyusundan yoksunmuşlar gibi konuşurdu: körlere meramını

1. Bu kitap, Saunderson'un ölümünden bir yıl sonra, 1740'da Cambridge Üniversitesi hesabına Londra'da basılmıştı. 1756'da da Joncourt, notlarla genişletilmiş olarak fransızcasını yayımladı (Amsterdam, 2 cilt, in 4 e)

açıkça anlatabilen bir kör, gözü görenler üzerinde çok daha başarılı olur; çünkü, onlar fazla olarak bir de görme âletine sahiptirler.

Hayatını yazanlar, Saunderson'un isabetli kullanılmış deyimlerden yana pek verimli olduğunu söylerler ki, bu da pek muhtemel görünüyor. İyi ama, isabetli kullanılmış deyimlerden ne anlıyorsunuz? diye soracaksınız. belki bana. Yanıtım şu olacaktır, madam: isabetli kullanılmış deyimler, belli bir duyu, örneğin dokunma duyusu için hakikî bir anlam taşıdığı halde, başka bir duyu için, örneğin gözler için, mecazî bir anlam taşıyan deyimlerdir. Burada, kendisiyle konuşulan insan için iki türlü ışık vardır: biri deyimin doğrudan ve hakikî ışığı, öbürü ise mecazdan yansıyan ışık. Şurası açıktır ki, Saunderson, bütün ince düşünceliliğine rağmen, meramını ancak yarı yarıya anlatabiliyordu, çünkü kullandığı terimlere verilen anlamların ancak yarısını anlamaktaydı. Ama, zaman zaman kim bu hale düşmez ki? Bu hal bazen pek parlak nükte yapan ahmaklarla, pek budalaca bir sözü anlıyamıyan çok zekî kimselerde de görülür, ve bunların ikisi de bu işin farkına varmazlar.

Bir dile henüz alışamamış olan yabancılarda da kelime kıtlığının aynı hali meydana getirdiğini görmüşümdür: bu kimseler bütün her şeyi pek az kelime ile anlatmak zorundadırlar, ve bu da onları bazı kelimeleri pek isabetli kullanmaya iter. Ama, canlı bir hayal gücüne sahip olan yazarlar için genellikle her dil uygun kelimeler bakımından fakir olduğundan, onlar da çok zeki yabancılarla aynı durumdadırlar: yarattıkları durumlar, karakterlerde farkettikleri ince nüanslar, tasvirlerini sadık bir şekilde yapmak zorunluluğu, onları her an günlük konuşma tarzının dışına iter ve, ukalâca ya da karanlık olmamak şartıyle, daima hayranlık uyandıran cümle oyunları yapmaya götürür. Bunlar öy-

le birtakım kusurlardır ki, insan ne kadar zeki ve dil bilgisinden ne kadar yoksun olursa, o kadar hoş görür. İşte bunun içindir ki, M. de M... (1) Fransız yazarları içinde İngilizlerin en çok hoşuna gidendir. Nitekim, Tacitus de *düşünürler*'in bütün Lâtin yazarları içinde en çok değer verdikleri yazardır. Dil kurallarına aykırılıklar gözümüzden kaçıyor da, yalnızca kelimelerin doğruluğu etkiliyor bizi.

Saunderson, hayret verici bir başarı ile Cambridge Üniversitesinde matematik okuttu; optik üzerine dersler verdi: ışığın ve renklerin mahiyetine dair konuşmalar yaptı; görme teorisini açıkladı; camların etkilerini, eleğimsağma fenomenini, görmeye ve görme organına ait başka birçok konuları inceledi.

Fizik ve geometriyle ilgili her sorunda ayırdetmeniz gereken üç şey bulunduğunu düşünürseniz, bu olaylar gözalıcılıklarından pek çok şey kaybederler. Bu üç şey şudur: açıklanacak olan fenomen, geometricinin varsayımları, ve bu varsayımlardan çıkan hesap. Oysa, ne kadar derin düşünceli olursa olsun, bir kör için ışık ve renk fenomenlerinin bilinemez olarak kalacağı besbellidir. O, varsayımları kavrıyabilecektir, çünkü bunların hepsi de elle tutulabilir birtakım nedenlerle ilgilidir; ama, geometricinin bu varsayımları başkalarına tercih etmesindeki nedeni aslâ anlamıyacaktır: çünkü, bu takdirde varsayımları fenomenlerle kıyaslıyabilmesi gerektirdi. Şu halde, kör, varsayımları, hakkında kuruldukları şeylerle bir tutar: ona göre, bir ışık demeti

1. Naigeon ve ondan sonra iktabı 1818'de basan, **M. de M... yerine M. de Montesquieu** diye yazmışlardı. **Bu büyük bir yanlıştır. Diderot kendisi 1749 ve 1751 baskılarının fihristinde bunu M. de Marivaux olarak göstermiştir.**

ince ve esnek bir ipliktir, ya da inanılmaz bir hızla gelip gözümüze çarpan cisimciklerin birbirlerini kovalayışından ibarettir; ve hesabını buna göre yapar. Artık fizikle geometri arasındaki geçit aşılmış ve mesele tamamıyle matematikleşmiştir.

Peki, hesabın sonuçları hakkında ne düşüneceğiz? 1° Bu sonuçları elde etmek bazen son derece güçtür; ve bir fizikçi, doğada en uygun varsayımları bile düşünse, bunları geometri aracılığıyla değerlendiremediği takdirde, boşuna sevinmiş olur: bunun için, Galilei, Descartes, Newton gibi büyük fizikçiler aynı zamanda büyük geometricilerdir de. 2° Bu sonuçlar, kendilerinden yola çıkılan varsayımlar az ya da çok karmaşık oldukları ölçüde az ya da çok kesindirler. Hesap basit bir varsayıma dayandığı zaman sonuçlar bir geometri ispatı kuvveti kazanır. Çok sayıda varsayım bulunduğu zaman, herbirinin doğru olması ihtimali (apparence) sayıları oranında azalır; ama, öbür yandan, bunca yanlış varsayımın birbirini düzeltebilmesi ve böylece fenomenler tarafından doğrulanan bir sonuç elde edilebilmesi az da olsa mümkün göründüğü için bu olasılık artar. Bu, eklenen sayılara ait kısmî yekûnların hepsi yanlış alındığı halde, sonucu doğru çıkan bir toplamaya benzer. Böyle bir işlemin mümkün olamıyacağı öne sürülemez, ama siz de hemen kabul edersiniz ki, bu çok nâdir olacak bir haldir. Eklenecek sayılar ne kadar çok olursa, herbirinin toplamında yanılma olasılığı (apparence) o kadar çok olur: ama işlemin sonucu doğru ise bu olasılık o kadar azalacaktır. Şu halde, öyle bir varsayım sayısı vardır ki, bundan çıkan kesinlik mümkün en az kesinliktir. Eğer A artı B artı C'yi 50'ye eşit kılarsam bundan fenomen miktarının gerçekten 50 olduğu ve A,B,C harfleriyle gösterilen varsayımların doğru olduğu sonucunu çıkarabilir miyim? Aslâ! çünkü bu harflerden birinden herhangi bir miktarı çıkarıp di-

ğer ikisine eklemek sonsuz şekillerde mümkündür; öyle ki, bütün bu çıkarma ve toplamalardan sonra sonuçta daima 50 bulabilirim. Fakat, bileşik üç varsayım hali belki de en az elverişli hallerden biridir.

Hesabın, ihmal etmemem gereken bir yararı da, sonuçla fenomen arasındaki karşıtlık sayesinde yanlış varsayımları ayıklamasıdır. Bir ışık demetinin atmosferden geçerken çizdiği eğriyi bulmak isteyen bir fizikçi, hava tabakalarının yoğunluğunu kırılma kanununu (loi de la refraction), ışık cisimciklerinin doğasını ve şeklini ve belki istiyerek ihmal ettiği ya da bilmediği için hesaba katmadığı başka bazı temel ögeleri göz önünde bulundurmak zorundadır. Ancak bundan sonra ışığın eğrisini tespit edebilir (détermine). Bu eğri doğada onun hesaplıyarak bulduğundan başka türlü müdür? öyleyse varsayımları ya eksiktir, ya da yanlış. Işık, tespit edilen eğriyi mi izlemektedir? bu takdirde iki şeyden biri varit olabilir: varsayımlar ya birbirlerini düzeltmişlerdir, ya da doğrudurlar; ama ikisinden hangisi? fizikçi bunu bilemez: ama, varabileceği bütün kesinlik bundan ibarettir, işte.

Saunderson'un *Cebirin ögeleri* kitabını gözden geçirdim. Onu yakından gören ve hayatının özel yanları hakkında bize bilgi veren bazı kimselerden öğrenmeyi istediğim bazı şeylere rastlamayı umuyordum orada. Fakat, umudum boşa çıktı. Bunun üzerine, onun tarzında yazılmış geometrinin ögelerine dair bir kitabın, aslında daha garip de olsa, bizim için daha yararlı olacağı yargısına vardım. Eğer elimizde böyle bir kitap olsaydı orada *noktanın, yüzeyin, katı cismin, açının, çizgi ve düzlem arakesitlerinin (intersection)* tanımlarını bulurduk. Bunu yaparken Saunderson'un, idealistlerinkine pek yakın, çok soyut bir metafiziğin ilkelerini kullanacağından hiç şüphe etmem. *İdealist* diye, yalnız kendi varlıklarının ve kendi içlerinde ar-

darda gelip geçen duyumların bilincine sahip oldukları için başka hiçbir şeyin varlığını kabul etmiyen filozoflara denir: bence ancak körlerin kafasından çıkmış olabilecek acayip bir sistemdir bu; insan zekâsı ve felsefe için ne utanılacak bir şeydir ki, bu sistem, sistemlerin en saçması olduğu halde, mücadele edilmesi en güç olanıdır. Bu sistem, Cloyne piskoposu doktor Berkeley'in üç diyalogunda (1) tam bir açıksözlülükle olduğu kadar, büyük bir berraklıkla da anlatılmıştır: bilgilerimiz üzerine *Deneme* (2)'nin yazarını bu eseri okumağa davet etsek yeridir; onda kendi yaptıklarına benzeyen, yararlı, güzel ince gözlem konularına rastlardı. İdealizmin iç yüzünü açığa vurmak gerçekten ona düşer. Bu varsayım garipliğinden çok, ilkelerinin çürütülmesinin güçlüğüyle de onu rahatsız edecek yanlara sahiptir; çünkü, Berkeley'inkilerle aynı ilkelerdir bunlar. Her ikisine göre de — akla göre olduğu gibi — mahiyet, madde, cevher, destek (suppôt), vb. gibi terimler zihnimiz için kendi başlarına katiyen aydınlık değildirler. Zaten, *insan bilgilerinin kaynağı hakkında deneme* yazarı pek haklı olarak şuna işaret etmiştir: ister göklere yükselelim, ister uçurumların dibine inelim, aslâ kendimizin dışına çıkamayız; algıladığımız şey kendi düşüncemizden başka bir şey değildir: imdi, Berkeley'in ilk diyalogunun sonucu ve bütün sisteminin temeli de budur işte. Silâhları birbirine bu kadar benzeyen iki düşmanın kapışmasını seyretmek çok merak verici olmaz mı? Zafer, herhalde, bunlardan silâhını en iyi kullananın olacaktır. İşe bakın ki, *İnsan bilgilerinin*

1. **Hylas ile Philonoüs arasında üç konuşma.**

2. **Condillac'ın Essai sur l'origine des connaissances humaines (İnsan bilgilerinin kaynağı hakkında deneme) (1746) adlı eseri.**

kaynağı hakkında deneme'nin yazarı bu yakınlarda çıkardığı *Sistemler üzerine inceleme* (1) adlı kitabında kendi silâhlarını ne kadar ustalıkla kullandığını kanıtlıyor ve sistemciler için ne korkunç bir hasım olduğunu gösteriyor.

Siz, şimdi, iyi ama, körlerimizden çok uzaklaştık, diyeceksiniz; fakat, konu dışına çıkışlarımı hoş görmek lûtfunda bulunun, madam: size bir sohbet vaadim vardı, ama bu hoşgörüyü göstermezseniz sözümü tutamam.

Saunderson'un sonsuzluğa dair söylediklerini elimden geldiğince dikkatle okudum. Sizi temin ederdim ki, bu konuda çok açık ve çok doğru düşünceleri var. O kadar ki, bizim *sonsuzluk meraklılarının* çoğu onun için birer körden başka bir şey olamazlar. Buyrun kendiniz hüküm verin: konunun oldukça güç olmasına ve matematik bilgilerinizin oldukça ötesine uzanmasına rağmen, onu anlayışınıza uygun hale getirmeye ve sizi bu sonsuzluk mantığına (logique infinitésimale) âşina kılmaya hazırlanırken hiç umutsuzluğa kapılmıyacağım.

Bu ünlü körün verdiği örnek, alıştırma ile mükemmelleştirildiği takdirde, dokunma'nın görme'den daha hassas olabileceğini kanıtlıyor. Saunderson, bir sürü madalyanın üzerinde ellerini dolaştırarak, keskin gözlü erbabını bile aldatacak kadar ustalıkla yapılmış sahtelerini sahicilerinden ayırdedebiliyordu. Bundan başka, bölümlerine parmaklarının ucunu dokundurarak bir hesap âletinin doğru olup olmadığı hakkında yargıya varabiliyordu. Yaptığı daha başka güç şeyler de vardı: örneğin, bir büstü eliyle yoklıyarak ait olduğu kimseye benzerliğini değerlendirebilmekteydi. Buradan da anlaşılacağı gibi, körlerden ibaret bir ulusta da

1. Condillac'ın eseri: **Traité sur les systèmes.**

heykeltıraşlar bulunabilir ve onlar da, tıpkı bizler gibi, güzel işlerin ve sevdikleri insanların anısını devam ettirmek için heykellerden yararlanabilirler. Hattâ, onların heykellere dokunarak duyacakları hissin bizim görerek duyacağımız histen çok daha canlı olacağından şüphe bile etmem. Derin bir sevgiyle seven bir âşık için, tanıdığı güzellikler üzerinde ellerini dolaştırmak, bu eller, görenlere oranla körlerde daha etkili olması gereken hayal gücünün (illusion) tahrikiyle coşmuşken, ne büyük bir zevk olsa gerek! Kim bilir belki de, bu anıdan aldığı haz ölçüsünde, körlüğüne daha az esef edecektir.

Saunderson'da da, Puiseax'lu kördeki gibi, en hafif hava değişikliklerini hissetmek ve, hele, sâkin havalarda, kendisinden ancak birkaç adım uzakta bulunan eşyanın varlığını farketmek yeteneği vardı. Söylentiye göre, bir gün astronomik gözlemler yapılan bir bahçede bulunuyormuş. Gözlemi yapanların gözünden güneş yuvarlağını zaman zaman saklıyan bulutlar, Saunderson'un yüzünde güneş ışıklarının etkisini oldukça hissedilir şekilde değiştiriyor, bu da onun gözlem için uygun olan ya da olmayan anları belirlemesine imkân veriyormuş. Belki gözlerinde ona nesnelerin değil de, ışığın varlığını bildiren bir sarsıntı olduğunu sanacaksınız. Eğer onun yalnız görme duyusundan değil, görme organından da yoksun bulunduğu kesin olmasaydı, ben de sizin gibi sanırdım.

O halde, Saunderson derisiyle görüyordu. Vücudunu örten bu zarfta öyle ince bir duyarlılık vardı ki, bir ressam avucuna ahbaplarından birinin resmini yapsa, bir parça alışkanlıkla, kimin resmi olduğunu anlar ve kurşun kalemin her an uyandırdığı duyumlar birbirini izlerken: *bu, bay falancadır,* diyebilirdi mutlaka.

Şu halde, körlere vergi bir resim sanatı vardır: derilerinin tuval yerini tuttuğu bir resim sanatı. Bu fi-

kirler uydurma olmaktan o kadar uzaktır ki, biri çıksa da elinize M...'nin ağzının minicik bir resmini yapsa, bunun kimin ağzı olduğunu hemencecik anlıyacağınızdan şüphe etmem. Onu görmek ve güzel bulmak hususundaki alışkanlığınıza rağmen, şunu kabul etmelisiniz ki, bu iş bir doğuştan kör için çok daha kolaydır. Çünkü, sizin yargınızda iki ya da üç şey işe karışıyor: elinize yapılan resimle gözünüzün içinde meydana gelen resmin kıyaslanması; duyulan şeylerin etki tarzı hakkındaki anınızla, sadece görmek ve beğenmekle kaldığınız şeylerin etki tarzı hakkındaki anınız; ve nihayet elinize kurşunkalemin uçu ile bir ağız resmi yaparak size: *resmini yaptığım kimin ağzıdır?* diye soran ressamın sorusuna bu verilerin uygulanması. Oysa, bir körün elinde bir ağzın uyandırdığı duyumların toplamı, bu ağzı oraya çizen ressamın kaleminin birbiri ardınca uyandırdığı duyumların toplamının aynıdır.

Puiseaux'lu körle Saunderson'un hikâyelerine İskenderiye'li Didyme'in, Asya'lı Eusebe'nin, Méchlin'li Nicaise'in ve daha birkaç körün hikâyelerini ekliyebilirim. Bunlar, bir eksik duyuralıyle, öteki insanlardan o kadar üstündüler ki, şairler, hiç abartmasız, ölümlüler arasında kendilerine denk yaratıklar bulunmasın diye tanrıların kıskanarak bunları bir duyudan yoksun bıraktıklarını söyleyebilirler. Tanrıların sırlarını bilen ve geleceği haber veren şu Tiresias, Efsanenin bize anısını sakladığı bir kör filozoftan başka nedir ki? Ama, biz Saunderson'dan fazla uzaklaşmayıp bu olağanüstü adamı mezarına kadar izleyelim. Ölüme yaklaştığında, yanına çok kurnaz bir papaz olan M. Gervaise Holmes'i çağırmışlar. Aralarında Tanrı'nın varlığı üzerine bir konuşma olmuş. Bu konuşmanın bazı parçaları bize intikal etmiştir. Bunları elimden geldiğince size tercüme etmeye çalışacağım; çünkü, böyle bir zahmete değecek değerde şeylerdir. Papaz ona doğanın hârikalarından

dem vurmaya başlamış. Kör filozof: «Aman bayım! demiş, aslâ benim için yapılmış olmayan bu güzel manzaraları bir yana bırakın! Ben bütün ömrümü karanlıklar içinde geçirmeye mahkûm edilmişim; şimdi siz kalkmış, bana, bence hiçbir anlamı olmayan, yalnız sizin ve sizin gibi görenler için bir şey ifade eden hârikalardan söz ediyorsunuz. Eğer Tanrı'ya inanmamı istiyorsanız, ona dokunabilmemi sağlamalısınız.

— Sayın bayım, elinizi vücudunuzda gezdirin, organlarınızın hayranlık verici mekanizmasında Tanrı'nın varlığını bulacaksınız, diye kurnazca yanıt vermiş rahip.

— Bay Holmes, demiş Saunderson, bütün bunlar benim için, sizin için olduğu kadar güzel değil. Ama, kabul edelim ki hayvan organizmasının mekanizması iddia etiğiniz kadar mükemmel olsun. Buna inanırım; çünkü, siz doğru olmayan bir şeyi bana kabul ettirmek istemiyecek kadar namuslu bir insansınız. Yalnız şunu sormak isterim, bunun çok üstün zekâlı bir varlıkla ne ilgisi var? Bu mükemmelliğin sizi hayrette bırakmasının nedeni herhalde gücünüzün yetmediği her şeyi bir hârika olarak görmeye alışık olmanızdır. Ben de çok zaman sizin için hayran olunacak bir şeydim. Ama, sizde hayret uyandıran şey için ben hiç de hoş şeyler düşünmüyorum. İngiltere'nin tâ öbür ucundan kalkıp bana kadar gelen ve nasıl olup da geometri ile uğraştığıma bir türlü akıl erdiremiyen insanlar oldu: kabul etmeniz gerekir ki, bu insanların dünyada nelerin mümkün olabileceği hakkında hiçbir fikirleri yoktur. Bizce bir fenomen insan gücünün üstünde midir? hemen şöyle deriz: *Allah yapısı*. Daha azını kibirimize yediremeyiz. Sözlerimize daha az övünme ve daha çok felsefe katamaz mıyız acaba? Doğa karşımıza çözülmesi güç bir düğüm çı-

kardığı zaman onu olduğu gibi bırakalım ve daha sonra bizim için büsbütün çözülmez yeni bir düğüm halini alan bir varlığın elini bu düğümü çözmek için kullanmaya kalkışmıyalım. Bir Hintliye, dünya boşlukta nasıl duruyor diye sorun, yanıt olarak bir filin onu sırtında taşıdığını söyliyecektir size; peki fil neyin üstünde duruyor? bir kaplumbağanın; öyleyse kaplumbağa nerede duruyor?... Bu Hintliye acırsınız. Size de aynı şey söylenebilir: bay Holmes, dostum, önce cehaletinizi itiraf edin ve beni kaplumbağa, fil masalı dinlemekten esirgeyin.»

Saunderson bir an durmuş, besbelli rahibin yanıt vermesini bekliyormuş kendisine; ama, bir körün neresine saldırırsın? Bay Holmes, dürüstlüğü konusunda Saunderson'un taşıdığı iyi niyetten, Newton'un, Leipniz'in, Clarke'ın saçtıkları ışıktan, vatandaşı olan ve dünyanın önde gelen birkaç dehasında yararlanmak istemiş, bütün bu kişilerin doğanın hârikalarından son derece etkilendiklerini ve onun yaratıcısı olan akıllı bir varlığı kabul ettiklerini ileri sürmüş. Bu, hiç şüphesiz, rahibin Saunderson'a karşı yapabileceği en kuvvetli itirazdı. Nitekim, iyi yürekli kör, Newton gibi bir adamın kabul etmekten kaçınmadığı bir şeyi inkâr etmenin küstahlık olacağını itiraf etmiş: ama, buna rağmen, Newton'un ifadesinin kendi üzerindeki etkisinin, tümüyle doğanın Newton üzerindeki etkisi kadar güçlü olmadığını; Newton, bizzat Tanrı'nın sözüne inanırken, kendisinin Newton'un sözü üzerine Tanrı'ya inanmak zorunda bırakıldığını da belirtmekten geri kalmamış.

«Düşünün, bay Holmes, diye eklemiş Saunderson, sizin ve Newton'un sözlerinize ne kadar güvenmek zorundayım. Hiçbir şey görmediğim halde, her şeyde hayranlık uyandıran bir düzen bulunduğunu kabul ediyorum; ama, benden daha fazlasını istemiyeceğinizi

umarım. Evrenin şimdiki hali üzerinde fikrinizi kabule rıza gösteriyorum, ama karşılığında sizin de benim kadar kör olduğunuz onun eski hali, ilk hali üzerinde istediğim gibi düşünmek serbestliğini bana bağışlamanız şartıyle. O konuda karşıma çıkaracak hiçbir tanığınız yok; gözlerinizin de size hiçbir yardımı dokunamaz. Eğer dilerseniz, sizi bu kadar etkileyen düzenin her zaman var olmuş olduğunu düşünün; ama, bırakın ben de hiç öyle olmadığına inanayım; şeylerin ve zamanların ilk başlangıcına doğru çıktığımızda, maddenin hareket etiğini, kaosun açıldığını hissettiğimiz devirlerde, iyi organize olmuş bazı varlıklara karşı bir sürü de şekilsiz varlığa rastlarız. Size şeylerin şimdiki hali hakkında yapacak herhangi bir itirazım olmamakla birlikte, onların geçmiş halleri hakkında soracak bazı sorularım olabilir. Örneğin, size, Leipniz'e, Clarke'a, Newton'a sorabilirim: hayvanların ilk meydana gelişleri sırasında bazılarının başsız, başka bazılarının da ayaksız olmadıklarını size kim söyledi? Size iddia edebilirim ki, bunlardan bir kısmının midesi, bir kısmının da barsakları yoktu; bir mideye, damağa ve dişlere sahip olup da soyları sürecekmiş gibi görünenler de, herhangi bir kalp, ya da akciğer bozukluğundan silinip gittiler; ardarda ucubeler ortaya çıkıp yok oldu; maddenin bütün kusurlu bileşimleri ortadan kayboldu ve geriye ancak işleyiş mekanizmaları hiçbir önemli kusur taşımayan ve kendiliklerinden yaşayıp payidar olabilenler kaldı.

«Bu bir kere kabul edildikten sonra, sorarım size bay Holmes, eğer ilk insanın hançaresi kapalı olsaydı, elverişli besinlerden yoksun kalsaydı, üreme organları kusurlu olsaydı da eşi ile aslâ birleşemeseydi, ya da başka bir türde üreseydi, insan soyu ne olurdu? Evrenin durulması (dépuration) içinde kaybolacak; ve adına insan denilen bu kibirli varlık, maddenin mole-

külleri arasında eriyip dağılarak belki de ebediyete kadar mümkün şeyler sırasında kalıp gidecekti.

«Eğer vaktiyle şekilsiz varlıklar hiç olmamış olsaydı, bundan sonra da hiç olmıyacağını ve benim acayip varsayımlara daldığımı söylemekten geri kalmazdınız. Ama, düzenin o kadar mükemmel olmadığı şundan da belli ki, hâlâ zaman zaman ucubelerin ortaya çıktığını görüyoruz. Saunderson bunları söyledikten sonra rahibe doğru dönerek şunları eklemiş: «Bana iyice bakın bay Holmes, gözlerim yok. Sizin bu organa sahip olmanız, benimse ondan yoksun olmam için acaba siz ve ben ne yaptık Tanrı'ya karşı?»

Saunderson bu sözleri o kadar içten, o kadar dokunaklı söylemiş ki, rahip de, orada bulunan başka kimseler de kederini paylaşmaktan kendilerini alamamışlar ve onun için acı gözyaşları dökmüşler. Kör bunun farkına varmış. Rahibe: «Bay Holmes, demiş, sizin ne iyi yürekli bir insan olduğunuzu biliyorum. Şu son anlarımda bunu ispat edişiniz beni çok duygulandırdı: ama, beni gerçekten seviyorsanız, aslâ kimseyi kırmamış olmanın tesellisini de ölürken bana çok görmeyin.»

Sonra, biraz daha güvenli bir sesle eklemiş: «Öyle tahmin ediyorum ki, kaynaşma halindeki madde, evreni meydana getirmeye başladığı zamanlarda benzerlerim pek alelâde şeylerdi. İyi ama, hayvanlar için düşündüğüm şeyi neden öteki dünyalar için de iddia etmiyecekmişim? Kim bilir, sakatlanmış, eksik kalmış ne kadar çok dünyalar dağılıp gitmekte, benim aslâ dokunamadığım, sizin de aslâ göremediğiniz kadar uzak mekânlarda belki her an yeniden oluşup, yeniden dağılmaktadır? Hareket, devam ediyor o mekânlarda madde yığınlarını birleştirmeye; ve sonunda bu yığınlar karar kılabilecekleri bir düzene ulaşıncaya kadar da devam edecektir. Ey filozoflar! benim dokunabildi-

ğim, sizin de görebildiğiniz organize varlıkların ötesindeki bu evrenin sınırlarına doğru gelin siz de benimle; bu yeni okyanusta gezinin ve, bu düzensiz çalkanışların arasında, burada bilgeliğine hayran olduğunuz o varlığın izlerini bulmaya çalışın!

«Ama, sizi ortamınızdan çıkarmak neye yarar? Bu dünya nedir, bay Holmes? Daima değişikliklere uğrayan, hep yıkılmaya doğru giden bir bileşim; birbirini izleyen, birbirini iten ve sonra kaybolan varlıkların hızlı bir ardarda gelişi: geçici bir simetri, anlık bir düzen. Demin size şeylerin mükemmelliğini kendi kapasitenize göre değerlendirdiğiniz için sitem etmiştim; şimdi de sizi şeylerin süresini kendi ömrünüzle ölçmekle suçlayabilirim. Sizin, dünyanın sürekli varlığı hakkındaki yargınız, bir günlük ömrü olan efemer sineğinin sizin hayatınız hakkındaki yargısını andırıyor. Yalnız bir an yaşayan varlık sizi nasıl ebedî sayarsa, siz de evreni kendinize göre ebedî sayıyorsunuz: üstelik, haşere sizden daha akıllıca düşünmüş oluyor; çünkü, sizin ebedîliğinizi kanıtlayan ne kadar çok efemer kuşağı gelip geçmiştir? ne sonsuz bir gelenek değil mi? Ama, yine de, ne mekân içinde doldurduğumuz gerçek yeri, ne de tam olarak yaşadığımız süreyi kimse belirlemeye imkân bulamadan hepimiz göçüp gideceğiz. Zaman, madde ve mekân belki bir noktadan başka bir şey değildir.»

Bu konuşma Saunderson'u, sağlık durumuna göre fazlaca heyecanlandırmış. Birkaç saat süren bir hezeyan nöbetine tutulmuş ve kendine geldiği zaman da: «*Ey Clarke'ın, Newton'un, Tanrısı, bana merhamet et!*» diye haykırıp can vermiş.

İşte, Saunderson'un ömrü böyle sona ermiş. Görüyorsunuz ya, madam, onun bir rahibin kişiliğinde karşı çıktığı bütün o düşünceler, bir körü bile kandıracak

güçte değildi. Gözü gören insanların ondan daha güçlü fikirlere sahip olmamaları ne ayıp şey! O insanlar ki, doğa, güneşin doğuşundan en küçük yıldızın sönüşüne kadar, göz kamaştıran manzarasıyle onlara yaratacısının varlığını ve ululuğunu haber verip durmaktadır! Onların gözleri var. Oysa Saunderson bundan yoksundu; ama, Saunderson'da onlarda bulunmayan bir ahlâk temizliği ve karakter saflığı vardı. Bundan dolayı, ötekiler kör olarak yaşarken, Saunderson sanki görerek öldü. Geri kalan organlarıyle doğanın sesini yeterince duyan Saunderson'un tanıklığı bizim için, inatla gözlerini kapayıp kulaklarını tıkayanlarınkinden daha güçlüdür. Merak ediyorum, acaba paganizmin karanlıkları, Sokrates'in hakikî Tanrı'yı görmesine; gözden ve doğanın manzaralarından yoksun olmanın Saunderson'un onu görmesine engel olduğundan daha çok mu engel oluyordu?

Bu ünlü körün ilgi çekici başka özellikleri hakkında da bize bilgi verilmediği için ikimiz hesabına da çok üzgünüm, madam. Onun yanıtları, yapılması düşünülen bütün deneylerden daha aydınlatıcı olurdu belki de. Herhalde, onunla birlikte yaşayan kimseler pek az filozoftular! Yalnız, onu son demlerinde görebilen ve bize onun son sözlerini aktaran öğrencisi M. William İnchlif'i bunun dışında tutuyorum. İngilizceden biraz anlayan herkese, onun Dublin'de (1747) basılan kitabını aslından okumasını salık veririm. Kitabın adı: *The Life and character of Dr. Nicholos Saunderson late lucasian Professor of the mathematicks in the university of Cambridge; by his disciple and friend William İnchlif, Esq.* (1).

1. W. İnchlif, Diderot tarafından uydurulmuş bir kişidir.

Okuyanlar, bu eserde, başka hiçbir kitapta eşine rastlanmayan bir güzellik, bir güç, bir gerçeklik, bir nefaset bulacaklardır. Bütün çabama rağmen, yaptığım çeviride bunları verebilmiş olmakla övünemem.

Saunderson, 1773 yılında Cambridge bölgesindeki Boxworth'un rektörü M. Dickons'un kızıyla evlenmişti. Ondan bir oğlu ve bir kızı dünyaya geldi. Hâlâ sağdırlar. Çoluk çocuğuyla helâlleşmesi çok dokunaklıdır. «Hepimizin gideceği yere gidiyorum, demiş onlara, İçime işleyen ağlamanızı bırakın. Benim için gösterdiğiniz üzüntü, yitirdiğim şeyler için duyduğum acıyı büsbütün arttırıyor. Benim için dinmeyen bir istek ve sürekli bir yoksunluk olan bir hayattan esef etmeksizin ayrılıyorum. Siz de erdemli yaşayın, daha mutlu olun ve sükûnetle ölmesini öğrenin.» Bu sözlerden sonra karısının elini eline alıp sıkmış bir an: onu görmek istiyormuşçasına yüzünü ondan yana çevirmiş; çocuklarını takdis etmiş, hepsini kucaklamış, sonra yanından ayrılmalarını istemiş, çünkü onlar yaklaşan ölümden daha çok keder veriyorlarmış ona.

İngiltere, filozoflar, meraklı kimseler, sistemciler diyarıdır. Buna rağmen, eğer M. İnchlif olmasaydı. Saunderson hakkındaki bilgilerimiz şunun bunun öğrettiğinden öteye geçmiyecekti. Örneğin, bir defa götürüldüğü bir yere tekrar gittiğinde orayı duvarların ve kaldırımların çıkardığı sesten — eğer çıkarıyorlarsa — tanıması; ve hemen hemen bütün körlerde ortaklaşa bulunan bu türden daha yüzlerce başka şey gibi. Olur mu ya! sanki İngiltere'de Saunderson'un meziyetlerine sahip körlere pek sık mı rastlanır; ya da adım başında, hiç gözü görmediği halde optik üzerine dersler veren adamlarla mı karşılaşılır?

Doğuştan körlerin gözünü açmaya çalışıyorlar.

Ama, soruna yakından bakılırsa, sağduyu sahibi bir körü sorguya çekmekle bence felsefe bakımından aynı derecede önemli yararlar sağlanabilir. Böylece onun içinde neler olup bittiği öğrenilir, bunlar bizim içimizde olup bitenlerle karşılaştırılır ve bu karşılaştırmadan belki görme (vision) ve duyular teorisini bu kadar karışık ve belirsiz hale sokan güçlüklerin bir çözümü çıkarılabilir: ama, şunu da itiraf edeyim ki, en ufak bir kazada bozuluveren, en nâzik bir organına ıstıraplı bir ameliyat yapılmış bir kimseye fazla bel bağlamayı da pek doğru bulmuyorum. Kaldı ki, bu organ, ona sağlam olarak sahip bulunan ve nimetlerinden uzun süreden beri yararlanıp duran kimseleri bile aldatır. Ben kendi hesabıma, duyu teorisini, fizik ilkelerine, matematiğin elemanlarına, vücudun çeşitli kısımları arasındaki uyuma vakıf bir metafizikçiden dinlemeyi, gözünün perdesine yapılan ameliyatla görüşe kavuşturumuş bilgisiz ve görgüsüz bir adamdan dinlemeye tercih ederim. Gözü yeni görmeye başlamış bir adamın yanıtlarına, konusunu karanlıkta düşünmüş ya da, şairlerin diliyle söylersek, nasıl gördüğümüzü anlamak için gözlerini kör etmiş bir filozofun keşfinden daha az inanırım.

Yapılan deneylere kesinlik kazandırılmak isteniyorsa, üzerinde deney yapılan kimsenin uzun zaman hazırlanması, yetiştirilmesi ve hattâ filozof yapılması gerekir: fakat, bir filozof meydana getirmek öyle çarçabuk yapılabilecek bir iş değildir, hattâ yapan filozof olsa bile; ya bir de bunu yapan filozof değilse? Daha da kötüsü, filozof olmıyan bir kimsenin kendini öyle sanmasıdır. Gözlemlere ameliyattan uzun zaman sonra başlamak çok yerinde olur. Bunun için hastayı karanlıkta tedavi etmek, yarasının geçtiğine, gözlerinin sağ salim olduğu kanısına varmak gerekir. Onun bir-

denbire aydınlığa çıkarılmasına taraftar değilim. Keskin bir ışık görmemize engel olur. Ya hele son derece duyarlı olan ve bu duyarlığı henüz hiçbir izlenim ile kütleşmemiş bulunan bir organda böyle bir şey neler yapmaz!

Dahası var: böyle hazırlanmış bir kimseden bilgi edinmek de pek nâzik bir iştir. İçinde olup bitenleri tam tamına söylemesi için çok ustalıkla sorguya çekilmesi gerekir. Bu sorgulama akademik bir topluluk içinde yapılmalı, ya da gereksiz seyircilerin bulunmamasını sağlamak için, bu toplantıya felsefe, anatomi bilgileri bakımından orada bulunmaya değer kimselerden başkası çağırılmamalıdır. En becerikli kimselerle en akıllı adamlar bile bu iş için pek elverişli olmıyabilirler. Bir doğuştan körü hazırlamak ve sorguya çekmek Newton, Descartes, Locke ve Leibnitz gibi dehaların elbirliğiyle yapmalarına değecek kadar önemli bir iştir.

Hayli uzamış olan bu mektubu, uzun zamandır ortaya atılmış bulunan bir sorun ile bitireceğim. Saunderson'un özel hali üzerinde bazı düşünceler bana bu sorunun hiç de tümüyle çözülmüş olmadığını gösterdi. Yetişkin hale gelmiş bir doğuştan kör var diyelim. Aynı madenden yapılmış aşağı yukarı aynı büyüklükte bir küb ile bir küreyi, dokunarak ayırdetmek ona öğretilmiş olsun; öyle ki, bunlara dokunduğu zaman hangisinin küb, hangisinin küre olduğunu söyleyebilsin. Yine diyelim ki, bu iki cisim bir masanın üstüne konuluyor ve körün gözleri görmeye başlıyor. Şimdi sorun şu: gözü açılan kör bu iki cismi birbirinden ayırıp, hangisinin küb, hangisinin küre olduğunu söyleyebilir mi, söyleyemez mi?

Bu sorunu ilk ortaya atan ve çözmeye çalışan M. Mo-

lineux (1) olmuştur. Ona göre, kör, kübü küreden ayıramaz kesinlikle. «Çünkü, diyordu Molineux, kürenin ve kübün dokunma duyusunu nasıl etkilediklerini deneyimle öğrenmiş olsa bile, dokunma duyusunu şu ya da bu tarzda etkileyen şeyin gözlerine şu ya da bu tarzda çarpması gerektiğini bilemez; ve eline farklı bir şekilde temas eden kübün çıkıntılı köşesinin, onun gözlerine de kübte olduğu gibi görünmesi gerekmez.»

Bu sorun hakkında fikri sorulan Locke şöyle diyor: «Ben de M. Molineux ile tamamen aynı fikirdeyim. Körün, dokunduğu zaman, dokunma duyusunun verdiği bilgiyle bu cisimlerin adlarını söyleyebilmesine ve şekillerinin farklılığıyle onları kesin olarak ayırdedebilmesine rağmen, ilk bakışta hangi cismin küb, hangi cismin küre olduğunu güvenle söyleyebileceğini sanmıyorum.»

İnsan bilgilerinin kaynağı üzerine deneme adlı eserini zevkle ve yararlanarak okuduğunuz ve size bu mektupla birlikte olağanüstü bir eser olan *Sistemler üzerine inceleme*'sini gönderdiğim M. l'abbé de Condillac'ın bu sorun hakkında kendine göre bir düşünüşü var. Onun dayandığı kanıtları burada size tekrarlamayı yararsız buluyorum. Çünkü, böyle yaparsam, bu kanıtları çok güzel ve çok felsefî bir tarzda anlatan bir kitabı okumak zevkinden sizi yoksun bırakmış olacağım gibi, bunların hakkını verememekten de korkarım ayrıca. Yalnız şunu belirtmekle yetineceğim ki, bu kanıtların hepsi de körün bir şey görmediğini, ya da küble küreyi birbirinden ayırdetmekten öteye gidemediğini; bu iki cismin aynı madenden ve aşağı yukarı

1. William Molyneux, İrlandalı matematikçi Optik camların odaklarını bulmayı sağlayan ünlü bir teorem ileri sürmüştü.

aynı büyüklükte yapılmış olması şartının sorunun tanımına sokulmuş olmasının gereksizliğini — ki bu, itiraz götürmez bir şeydir — kanıtlamaya yöneliktir. Çünkü, görme ve dokunma duyumları arasında M. Molineux ile M. Locke'un iddia ettikleri gibi esaslı hiçbir ilişki olmasaydı, el altında kaybolan küçücük bir cismin göze iki ayak çapında bir şey gibi görünebileceğini kabul etmeleri gerekirdi. Bununla birlikte, M. de Condillac, doğuştan körün cisimleri görmesine, şekillerini birbirinden ayırdetmesine karşılık, bunlar hakkında hüküm vermekte tereddüt etmesinin, biraz sonra size açıklıyacağım birtakım ince metafizik nedenlerden ileri gelebileceğini de ekliyor.

İşte size aynı bir sorun hakkında iki ayrı düşünce tarzı, hem de birinci sınıf filozoflar arasında. İnsana öyle geliyor ki, Molineux, Locke, l'abbé de Condillac gibi adamlar tarafından ele alındıktan sonra bu sorun hakkında söylenecek bir şey kalmamıştır. Fakat, aynı bir şey öyle çeşitli cephelerden ele alınıp incelenibilir ki, bu düşünürler eğer bu cephelerin hepsini ele alıp inceliyememişlerse bunda şaşılacak bir yan olamaz.

Doğuştan körün, kübü küreden ayıracağını ileri sürenler, daha önce herhalde incelenmesi gereken bir olayı incelemeksizin varsaymakla işe başlamışlardır: gözünün perdesi açılan bir doğuştan kör, ameliyatı izleyen ilk anlarda gözlerini kullanabilir mi, kullanamaz mı? Onlar sadece şöyle diyorlar: «Doğuştan kör dokunma ile elde ettiği küre ve küb fikirlerini görme ile elde ettiği fikirlerle kıyaslıyarak, zorunlu bir şekilde, bunların aynı olduğunu anlar; bunun için, kendisine görme yolu ile küre fikrini verenin küb, küb fikrini verenin de küre olduğunu söylemesi pek garip kaçardı. Şu halde, o, dokunma ile küre ve küb dediği şeylere, görme ile de küre ve küb diyecektir.»

Peki, bunlara karşı çıkanların düşünceleri ve yanıt-

ları nedir? Bunlar da, doğuştan körün, gözü iyileşir iyileşmez görebileceğini düşünüyorlar. Onlara göre, perdesi sıyrılan bir göz, felçten kurtulan bir kol gibidir: bu kolun duyması için egzersize nasıl gerek yoksa, gözün görmesi için de böyle bir şeye gerek yoktur. Buna bir de şu düşünceyi eklerler: «Doğuştan körün sandığınızdan biraz daha filozof olduğunu, ve bıraktığınız noktadan daha ileriye doğru düşünmeye devam edeceğini kabul edelim. Fakat, yine de bu cisimlere yaklaşıp ellerimi onların üstüne koyduğum zaman, umudumu boşa çıkarmıyacaklarını ve, böylece, küpün bana küre, kürenin de küp duyumu vermiyeceğini kim temin edebilir? Dokunma ile görme arasındaki ilişkilerde uygunluk olduğunu bana yalnız deneyim öğretebilir: ben hiç farkına varmadan, bu iki duyu birbirleriyle ilişkilerinde karşıtlık halinde bulunabilirler. Şayet bana bunların daha önce dokunduğum cisimler olduğu bildirilmiş olmasaydı, şimdi gözüme görünen şeyin sırf görünüşten ibaret olduğunu bile sanabilirdim. Doğrusu, bu cisim benim küb adını verdiğim, şu cisim de küre adını verdiğim olsa gerek, öyle geliyor bana, ama, bana sorulan benim ne sandığım değil, onların aslında ne olduğudur. Oysa, ben hiç de bu son soruya yanıt verecek durumda değilim.»

İnsan bilgilerinin kaynağı hakkında deneme yazarı, böyle bir muhakeme doğuştan körü çok güç bir durumda bırakır; bence soruyu cevaplandırabilecek olan ancak deneydir, diyor. Görünüşe göre, M. l'abbé de Condillac burada deney derken, doğuştan körün ikinci defa dokunmayla cisimler üzerinde yeniden yapacağı deneyi kastetmektedir sadece. Bu noktayı neden belirttiğimi birazdan anlıyacaksınız. Bundan başka, bu usta metafizikçi şunu da sözlerine ekliyebilirdi ki, bir doğuştan kör — daha önce de işaret etiğim gibi — bir aynadan görülen şeylerle dokunulan şeyler arasındaki

tezadı tasarlamakta nasıl hiçbir saçmalık bulmuyorsa, iki duyunun tezat halinde olabileceklerini düşünmekte de hiçbir saçmalık bulmaz.

M. de Condilac, bundan sonra, M. Molineux'nün, sorunu, metafiziğin doğuştan körün karşısına çıkardığı güçlükleri ne önlemeye, ne de yok etmeye yarayan birtakım şartlara boğduğunu da belirtmektedir. Bu belirtme doğru olduğu gibi, doğuştan körde metafizik düşünce şartı aranması da hiç yersiz değildir. Çünkü, bu gibi felsefî sorunlarda deney daima bir filozof üzerinde, yani kendisine sorulan sorunlarda gerek muhakeme gücünün, gerekse organlarının kendisine algılama imkânını verdiği her şeyi kavrıyabilecek bir kimse üzerinde yapılmalıdır.

İşte, madam, bu sorunda lehte ve aleyhte söylenen şeyler kısaca bunlardır. Şimdi bunları yeniden incelediğim zaman, doğuştan körün şekilleri görebileceğini, cisimleri birbirinden ayırdedebileceğini ileri sürenlerin haklı olduklarını anlamaktan ne kadar uzak bulunduklarını; ve bunun böyle olduğunu inkâr edenlerin de yanılmadıklarını düşünmek için ne çok nedenlere sahip olduklarını göreceksiniz.

Doğuştan körlük sorunu, M. Molineux'nün ileri sürdüğünden biraz daha genel bir şekilde ele alındığında, başka iki sorunu daha kapsar ki, bunları ayrı ayrı gözden geçireceğiz. Şöyle sorulabilir: 1°. acaba doğuştan kör perde ameliyatından sonra hemen görmeye başlar mı? 2°. gördüğü takdirde, şekilleri birbirinden yeterince ayırdedebilir mi? eliyle dokunduğu zamanki adlarını cisimlere, onları görerek de emniyetle verebilir mi? ve bu adların onlara uygun düştüğünü ispatlıyabilir mi?

Doğuştan kör, gözü iyi olur olmaz görebilir mi? Aslâ göremiyeceğini iddia edenler şöyle diyorlar: «Do-

ğuştan kör, gözlerini kullanabilme yeteneğine kavuşur kavuşmaz önünde bulunan bütün manzara gözünün zeminine resmedilir. Gayet küçük bir alana toplanan sayısız nesnelerin meydana getirdiği bu imaj, onun birbirinden ayıramıyacağı karmakarışık bir şekiller yağınından başka bir şey değildir. Hemen herkes nesnelerin mesafeleri hakkında fikir edinebilmesi için, körün deneye başvurması gerektiği fikrini kabul etmekte; hattâ, körün bu nesnelerin kendi parçaları olmadıklarını, kendi varlığına yabancı, bazen ona yakın, bazen uzak olduklarını kesinlikle öğrenmek için onlara yaklaşmak, dokunmak, uzaklaşmak, tekrar yaklaşmak, yeniden dokunmak zorunda olduğunu söylemektedir: böyle olduğuna göre, neden onları görebilmek için de deneyime ihtiyaç duymasın? Deneyim olmadı mı, nesneleri ilk defa gören bir kimse, nesneler kendisinden, ya da kendisi nesnelerden uzaklaşıp da bunlar onun görüş alanı dışına çıktıkları zaman, bunların artık yok olduklarını sanır; çünkü, nesnelerin bizden uzaktayken de var olmaya devam etiklerini bize öğreten şey, ancak sürekli bir varlığa sahip nesneler üzerindeki deneyimimizdir, bunları evvelce bırakmış olduğumuz yerde aynen bıraktığımız gibi yeniden bulmamızdır. Belki bunun içindir ki, çocuklar, oyuncakları ellerinden alındığı zaman bu kadar çabuk teselli bulmaktadırlar. Onların, oyuncaklarını çabucak unutukları söylenemez: çünkü, iki buçuk yaşındaki bazı çocukların bir dilin kelimelerinden büyük bir bölümünü bildikleri, onlar için bu kelimeleri telâffuz etmenin hatırda tutmaktan çok daha zor olduğu düşünülürse, çocukluk çağının bellek çağı olduğu anlaşılır. Bunun için, çocukların bir şeyi artık görmez oldukları zaman onun yok olduğunu düşündüklerini farzetmek daha doğal olmaz mı? Nitekim, gözden kaybettikleri nesneler tekrar meydana çıkıverdiğinde, çocukların duydukları sevince bir hayranlık karışır

âdeta. Dadılar, onların gözleri önünde bulunmayan varlıklar hakkında fikir sahibi olmalarına yardım ederler. Yüzlerini örtüp sonra birdenbire açmaktan ibaret basit bir oyunla onları buna alıştırırlar. Böylece, çocuklar bir çeyrek saat içinde belki yüz kere bu deneyi yaparak, gözden kaybolan bir şeyin büsbütün yok olmadığını öğrenirler. Bundan şu sonuç çıkar: nesnelerin sürekli varlığı fikri bize deneyimden gelir; onlarla aramızdaki uzaklık fikrini dokunma ile ediniriz; belki dilin konuşmayı öğrenmesi gibi, gözün de görmeyi öğrenmesi gerekmektedir; herhangi bir duyunun bir diğerine muhtaç olmasında şaşılacak bir taraf yoktur; gözümüzün önünde bulunan nesnelerin bizim dışımızda var olduklarını bize temin eden dokunma, onların yalnız şekillerini ve başka değişikliklerini değil, hattâ var oluşlarını dahi bize ispatlıyan tek duyudur.»

Bu muhakemelere Cheselden'in (1) ünlü deneylerini de ekliyorlar. Bu usta cerrahın, gözlerindeki perdeleri sıyırdığı delikanlı uzun zaman ne büyüklükleri, ne mesafeleri, ne durumları, ne de hattâ şekillerini farkedebilmişti. Gözünün önüne konulan ve gerisindeki bir evi saklayan bir pusluk bir nesne ona ev kadar büyük görünüyordu. Çevresindeki nesneler gözlerinin önüne yığılmış gibiydi; bir nesneye dokunduğu zaman o nasıl derisine değiyorsa, bunlar da gözlerine değiyorlarmış gibi geliyordu ona. Elleriyle köşeli ya da yuvarlak ol-

1. M. de Voltaire'ln yazdığı **Eléments de la philosophie de Newton'a** bakınız. (Diderot'nun notu).

Cheselden ilk defa katarakt (cataracte) ameliyatı yaparak büyük ün kazanmıştı. Bu ameliyattan sonr hstalarının kazandıkları yeni duyudan yararlanmada kaydettikleri ilerlemeler hakkında çok ilgi çekici bilgiler yayımlamıştır.

dukları yargısına vardığı şeyleri gözleriyle birbirinden ayırdedemiyordu. Bundan başka, yukarıda ya da aşağıda olarak hissettiği şeyin gerçekte yukarıda mı, aşağıda mı olduğunu gözüyle anlıyamıyordu. Evinin, odasından daha büyük olduğunu ancak güçlükle farkedebildi. Ama,nasıl olup da gözün kendisine bu fikri verdigini bir türlü anlıyamıyordu. Resmin katı cisimleri gösterdiği kanısına varabilmesi için tekrar tekrar birçok deneyler yapması gerekmişti: tablolara baka baka, gördüğü şeyin sadece bir yüzeyden ibaret olmadığına sonunda inandıysa da, elini sürüp de çıkıntısız, pürüzsüz bir düzlükle karşılaşınca pek şaştı: o zaman, kendisini aldatanın görme duyusu mu, yoksa dokunma duyusu mu olduğunu sormaktan kendini alamadı. İlk defa resim gören vahşiler de aynı etki altında kalmışlardır: insan resimlerini canlı insanlar sanarak, onlara sorular sormuş, yanıt alamayınca da şaşıp kalmışlardır: şüphesiz, bu yanılma onlarda görme alışkanlığının azlığından ileri gelmiyordu.

Peki, ya öteki güçlüklere ne demeli? Gerçekten, yetişkin bir adamın deneyimli gözü, şeyleri, bir çocuğun yeni görmeye başlıyan akılsız gözünden, ya da bir doğuştan körün perdesi yeni sıyırılmış gözünden daha iyi görür (1). İşte, madam, M. l'abbé de Condillac, *İnsan bilgilerinin kaynağı hakkında deneme*'sinin sonunda, Cheselden tarafından yapılıp da M. de Voltaire'in aktardığı deneylere itiraz yollu ileri sürdüğü kanıtlar bunlardır. Burada yeni açılan bir gözde ışığın yaptığı etkiler, bu organın sulu cisimleri (humeurs), kornea'-

1. Eskilerce bilinmez olan perspektif nosyonu günümüzde çocuklar tarafından küçük yaşta içgüdüsel olarak algılanmaktadır. XVIII'inci yüzyılda bu görüş ampirik evreden çıkıp felsefi evreye geçmişti.

sı merceği (cristallin) için gerekli şartlar burada çok açık ve güçlü bir şekilde anlatılmıştır. Bütün bunlar, dünyaya ilk göz açan bir çocukla, ameliyat geçiren bir doğuştan körün pek noksan bir görüşe sahip olabilecekleri hususunda şüpheye hiç yer bırakmamaktadır.

Şu halde, gözlerine imajları düştüğü halde, bizim nesnelerde görebildiğimiz birçok şeyleri ne çocuğun, ne de doğuştan körün göremiyeceğini; nesnelerin sadece gözümüze çarpmasının yeterli olmayıp, bunların izlenimlerine de dikkat edilmesi gerektiğini; dolayısıyle de, gözlerini ilk defa kullanan bir kimsenin hiçbir şey göremiyeceğini; ilk görmeye başlanıldığı sıralarda ancak bir sürü karışık duyumların etkisinde kalındığını ve bunların ancak zamanla ve içimizde olup bitenler üzerinde düşünmekle berraklaştığını; duyumlarla bunları meydana getiren şeyleri birbirleriyle kıyaslamayı bize öğreten tek şeyin deneyim olduğunu; duyumların doğaca nesnelere benzer bir tarafları olmadığından, sırf teamülden ibaret gibi görünen (qui sedmblent être de pure institution) analojiler hakkında bizi aydınlatma işinin deneyime düştüğünü kabul etmek zorundayız. Sözün kısası, bir nesne ile o nesneden aldığı görüntü (représentation) arasında uygunluk olduğunu göze öğretmede dokunmanın büyük yardımı olduğundan şüphe edilemez. Şimdi ben düşünüyorum da, doğada her şey birtakım genel yasalara göre cereyan etmeseydi; örneğin, bazı sert cisimlerin batması acı verdiği halde, başka bazılarınınki zevk verseydi, vücudumuzu ve sağlığımızı korumak için gerekli deneyimlerin yüz milyonda birini bile elde edemeden ölürdük. Bununla birlikte, gözün kendi kendisine bilgi veremiyeceğini ve, deyim yerindeyse, kendi kendine deneyim edinemiyeceğini de kesinlikle düşünmüyorum. Dokunma ile nesnelerin varlığından ve şeklinden emin olmak için görmek gerekli değildir; aynı şeylerden

görme aracılığıyla emin olmak için neden dokunmak gerekli olsun? Gerçi, dokunmanın bazı avantajlarını biliyorum; ve Saunderson dan, ya da Puiseau'lu körden sözederken bunu saklamadım; ama, hiçbir zaman da dokunmaya görmenin avantajlarını tanımadım. Bir duyunun kullanılışının başka bir duyunun gözlemleriyle mükemmelleştirilebileceği ve çabuklaştırılabileceği anlaşılır bir şeydir; ama, bunların fonksiyonları arasında aslâ temelli bir bağımlılık yoktur. Cisimlerde ancak dokunma ile algılayabileceğimiz bazı niteliklerin bulunduğunu kesin olarak söyliyebiliriz: göz için hissedilmez bazı değişikliklerin varlığını bize dokunma haber verir ve göz bunları ancak dokunma duyusu kendisini uyardıktan sonra görebilir, Ama bu yardımlar karşılıklıdır. Görme duyusu dokunma duyusundan daha kuvvetli olanlarda, ikincisine yardım eden ve ona nesnelerin varlığını ve küçüklükleri dolayısıyle hissedemediği değişikliklerini haber veren birincisidir. Haberiniz olmadan baş parmağınızla işaret parmağınız arasına bir ince kâğıt, ya da düz, ince, bükülebilen bir şey koysalar, parmaklarınızın ilk anda temasla farkedemediği şeyi ancak gözünüz size haber verebilir. Şunu da bu arada belirteyim ki, böyle bir halde bir körü aldatmak, görmeye alışık bir adamı aldatmaktan çok daha güçtür.

Canlı ve hareketli bir göz, dış nesnelerin kendisinden ayrı olduğuna; bazen kendisinden uzak, bazen yakın durduğuna; şekilleri bulunduğuna; birbirlerine göre daha büyük, daha küçük olduğuna; derinlikleri bulunduğuna, vb. kanış getirmekte şüphesiz güçlük çeker. Ama, sonunda onları gördüğünden, hiç olmazsa kaba hatlarıyla ayırdedebilecek kadar seçik olarak görebildiğinden hiç şüphem yok. Bunu inkâr etmek organların taşıdıkları maksadı (destination) gözden kaçırmak olur; gözlerimizin zeminine resmolunan minyatürlerin

doğruluğuna ve güzelliğine yaklaşabilecek kadar usta hiçbir ressam bulunamıyacağını, bu resimle (représentation) resmedilen (représenté) nesne arasındaki benzerlik kadar dakik bir şey olamıyacağını, bu tablonun tualinin hiç de o kadar küçük olmadığını, figürler arasında hiçbir karışıklık bulunmadığını, bunların aşağı yukarı yarım pusluk bir kare işgal ettiklerini ve de, asıl, şayet gözün kullanılışı dokunmanın yardımı dışında kesinlikle mümkün olmasaydı, bu ikincisinin birinciye görmeyi (apercevoir) nasıl edip de öğreteceğini açıklamanın çözülmez bir güçlük arzedeceğini görmemezlikten gelmek olur.

Fakat, ben sadece varsayım getirmiyeceğim; ve göze renkleri ayırdetmeyi öğretenin de dokunma olup olmadığını soracağım. Dokunma duyusuna böylesine olağanüstü bir ayrıcalık tanınabileceğini sanmıyorum: böyle olduğuna göre, gözü yeni açılan bir köre büyük beyaz bir zemin üzerinde siyah bir küble kırmızı bir küre gösterildiğinde, o, bu figürlerin sınırlarını farketmekte gecikmiyecektir.

Gecikecektir, denilebilir bana yanıt olarak; gözdeki sulu cisimlerin (humeurs) kendilerini bu işe hazırlamaları için gerekli zaman kadar gecikecektir, yani: kornea'nın görme için gerekli konveksliği alması; gözbebeğinin kendine özgü genişleme ve daralmayı gösterebilmesi; retina ağlarının ışığın etkisine karşı ne çok, ne de az duyarlı olması; kristalen'in, kendisinde bulunduğu sanılan ileri geri hareketleri yapabilmesi; ya da kasların işlevlerini iyi görebilmesi; görme sinirlerinin duyumu iletmeye alışması; göz yuvarlağının gerekli bütün durumlara (dispositions) tümüyle hazırlanması; ve göz yuvarlağını meydana getiren bütün kısımların o minyatür resmin — gözün kendi kendine deneyim kazanabileceğinin kanıtlanması bakımından çok önemli

olan bu resmin — meydana getirilmesine yardımcı olması için gerekli zaman kadar gecikecektir.

İtiraf edeyim ki, doğuştan körün gözüne sunduğum tablo ne kadar basit olursa olsun, o, bu tablonun kısımlarını, ancak, organ yukarıdaki şartların tamamını yerine getirdiği zaman birbirinden ayırdedebilecektir. Belki bir anlık bir iştir bu. Yukarıda bana karşı ileri sürülen düşünce, bir parça karışık bir makinaya, diyelim bir saate uygulanarak, zembereğin, zincir dolabının, çarkların, paletlerin, rakkasın hareketleri, bütün ayrıntılarıyle bir bir sayıldığında, saatin yelkovanına, bir saniyelik bir mesafeyi alabilmesi için, on beş gün gerekeceği kolayca ispat edilebilir. Eğer bana yanıt olarak, buradaki hareketlerin eşzamanlı olduğu söylenirse, ben de, ilk defa görmeye başlayan gözde meydana gelen hareketlerle bunun sonucunda oluşan yargılar için de aynı şeyin varit olabileceği karşılığını veririm. Görebilmesi için göze gerekli olduğu söylenen bu şartlar ne olursa olsun, bunların hiç de dokunma'dan gelmediğini, organın bunları kendi kendine kazandığını; ve dolayısıyle gözün, kendi içinde resmolunacak şekilleri başka herhangi bir duyunun yardımı olmaksızın ayırdetmeyi başarabileceğini kabul etmek gerekir.

Fakat, bir kere daha: göz bu işi ne kadar zamanda yapabilir? denecek. Belki sanıldığından çok daha kısa bir zamanda. Birlikte Jardin Royal'i gezdiğimiz sırada içerlek aynada yaptığınız deneyi hatırlıyorsunuz değil mi, madam? Aynadan bir kılıç ucunun size doğru, sizin aynanın yüzüne doğru uzattığınız kılıcın hızına eşit bir hızla, gelmekte olduğunu görünce ne kadar korkmuştunuz. Oysa, siz aynada resmi çıkan bütün nesnelerin aynanın dışında olduğunu bilirdiniz. Görülüyor ki, nesneleri ya da bunların imajlarını bulundukları yerde görbelmek için, sanıldığı gibi, deney ne zorunlu, ne de hiç yanıltmaz değildir. Sizin papaganınız bile bu-

nu bana kanıtlamıştı. İlk defa kendini bir aynada gördüğü zaman gagasını yaklaştırmış, ama bir benzeri sandığı kendi imajına dokunamayınca, benzerini bulabilmek için aynanın arkasına dolanmıştı. Papağanda yaptığım deneye gereğinden fazla değer vermek niyetinde değilim. Fakat, bu, önyargının hiç işe karışmadığı bir hayvan deneyidir.

Bununla birlikte, bir doğuştan körün iki ay süreyle hiçbir şeyi ötekinden ayırdedemediğini bana kesinlikle söylemişlerdi. Buna hiç şaşmam. Sadece, gözün deneyim sahibi olmak zorunda olduğu sonucunu çıkarırım bundan; yoksa bu deneyimi kazanabilmesi için dokunma duyumuna ihtiyacı olduğu sonucunu değil. Kendisine birtakım gözlemler yaptırılacak olan doğuştan körün bir süre karanlıkta bırakılmasının önemini çok iyi anlıyorum. O, gözlerinin hareket serbestliğini karanlıkta, aydınlığa oranla daha iyi kazanır. Deneyler sırasında doğuştan körün bir çeşit alacakaranlıkta tutulmasını, ya da hiç olmazsa deneylerin yapıldığı yerde aydınlığın istendiği gibi azaltılıp çoğaltılabilmesinin önemini de çok iyi anlıyorum. Bu türlü deneylerin daima çok zor ve şüpheli olduğunu kabule hazırım. Daha uzun görünse de aslında daha kısa olan yol, üzerinde deney yapılan kişiye önceden felsefe bilgileri vermek; ve, böylece, onun ayrı ayrı içinde bulunduğu iki şartı kıyaslamasına ve doğuştan körle gören insanın hallerini bize anlatabilmesini sağlamaktır. Tekrar sorarım: düşünmeye ve kendi kendini incelemeye hiş alışık olmayan ve, Cheselden'ın körü gibi, görmenin yararlarını, talihsizliğine kayıtsız kalacak derecede, bilmeyen ve bu duyumun yokluğunun kendisini nice hazlardan yoksun bıraktığını tasavvur edemeyen bir kimseden açık ve kesin bir bilgi edinilebilir mi? Kendisinden filozof ünvanı esirgenemiyecek olan Saunderson şüphesiz böyle kayıtsız bir insan değildi. Ama, ben onun

şu nefis *Sistemler üzerine inceleme* kitabının yazarıyla aynı fikirde olduğundan çok şüpheliyim. Bana öyle geliyor ki, bu filozoflardan ikincisi şu iddiayı ileri sürerken küçük bir sistem kaygısına düşmüştür: «Eğer insanın hayatı kesintisiz bir haz ya da elem duyumundan ibaret olsaydı, bunlardan birinde, hiçbir mutsuzluk fikri taşımamacasına mutlu; ötekinde ise, hiçbir mutluluk fikrine sahip olmamacasına mutsuz olup, ya sürekli keyif duyar, ya da sürekli acı, çekerdi; ve sanki doğanın gereği buymuş gibi, kendisini korumaya, ya da kendisine zarar vermeye çalışan bir varlık bulunup bulunmadığını keşfetmek için çevresine hiç bakınmazdı; onu kendi üzerinde düşünmeye (réfléchir) iten şey ancak bu hallerden bir birine, bir ötekine geçmesi olurdu, ve ilh...»

Sanır mısınız ki, madam, bir açık algıdan (perceptions claires) başka bir açık algıya geçe geçe (çünkü, yazar böyle felsefe yapıyor ve iyi ediyor) insan bu sonuca varabilir? Mutluluk ve mutsuzluk için sorun, karanlık ve aydınlık için olduğu gibi değildir: bunlardan birinin varlığı öbürünün büsbütün yokluğu anlamına gelmez. Eğer mutluluğu hiç katıksız tatmamız mümkün olsaydı, onun bizim için, varlık ve düşünce kadar aslî bir şey olduğuna inanırdık belki. Ama, aynı şeyi mutolarak görmesi, kendini mâsum hissetmesi, ama yine olarak görmesi, kendini mâsum hissetmesi, ama yine de suçlu sanması, doğayı itham etmesi ya da hoş görmesi pek olağan bir şey olurdu; nitekim herkesin yaptığı da budur.

M. l'abbé de Condillac, bir çocuk ancak acı duyduğu zaman şikâyet eder, çünkü doğduğundan beri aralıksız acı çekmiş değildir, diye mi düşünüyor acaba? Eğer bana: «daima acı çekmiş olan kimse için acı çekmekle var olmak aynı şeydir, ve bu adam varlığı ortadan kaldırılmadan acısının giderilebileceğini düşüne-

mez» diye yanıt verirse, ona belki şu karşılığı veririm: ömründe sürekli bahtsız olan adam: Ne yaptın ben acı çekmek için? demez belki, ama kim onu şöyle demekten alıkoyabilir: Ne yaptım var olmak için? Hem onun *var olmak* ve *acı çekmek* fiillerini eşanlamlı saymaması için bir neden de görmüyorum; birini nesir, öbürünü nazım için kullanabilir; tıpkı bizim *yaşıyorum* ve *nefes alıyorum* deyişlerimizde olduğu gibi. Bunun dışında, madam, benden daha iyi takdir edeceğiniz gibi, M. l'abbé de Condillac'ın eserinin bu kısmı çok mükemmel yazılmıştır; ve benim eleştirimi onun derin düşüncesiyle karşılaştırdığımızda, Montaigne'in bir yanlışını, Charron'un bir hakikatine tercih edeceğinizi söylemenizden korkarım.

Hep konudan uzaklaşıyorsunuz, diyeceksiniz bana. Evet, madam, ama incelediğimiz konu bunu gerektiriyor. Şimdi, yukarıdaki iki sorun hakkında fikrimi söyliyeceğim. Bence, doğuştan körün gözleri ışığa ilk açıldığında, o hiçbir şey görmiyecektir; gözünün deneyim kazanması için zamana ihtiyacı vardır: ama, gözü, kendi kendine, dokunma'nın yardımı olmaksızın, deneyim kazanacak; ve yalnız renkleri ayırdetmekle kalmayıp, nesnelerin sınırlarını da, hiç olmazsa kabataslak, ayırdetmeyi başaracaktır. Şimdi bakalım, onun bu melekeyi çok kısa bir zamanda kazandığı, ya da ameliyattan sonra ve deneylerden önce özellikle kapatıldığı karanlık bir yerde gözlerini hareket ettirerek ve bir süre bu egzersizi yapmaya zorlanarak edindiği varsayımına göre; evet, bakalım bu varsayıma göre, doğuştan körümüz evvelce dokunduğu cisimleri görerek de tanıyabilecek ve herbirine kendine uyan adı verebilecek midir? Geriye, çözmem gereken bu son sorun kalıyor.

Metotlu davranılmasını sevdiğinize göre, görevimi hoşunuza gidecek şekilde yerine getirebilmek için, de-

neylerin üzerlerinde yapılabileceği kişileri birkaç çeşide ayıracağım. Bu kişiler eğer kabasaba, eğitim görmemiş, bilgisiz ve hazırlıksız kimselerse, katarakt ameliyatı organın kusurunu tamamen ortadan kaldırdıktan ve göz sağlığına kavuştuktan sonra, nesnelerin resimleri bu gözde gayet açık ve seçik bir tarzda çizilecektir. Ama, bu kişiler muhakeme yürütmeye hiçbir şekilde alışık olmadıkları; duyumun, fikrin ne olduğunu bilmedikleri; dokunma aracılığıyla aldıkları tasavvurları, gözlerinden gelenlerle kıyaslıyabilecek halde bulunmadıkları için: İşte bir yuvarlak, işte bir dörtköşe, diyecekler, ama verdikleri yargının doğruluğuna kendileri de pek güvenemiyeceklerdir. Ya da, hattâ, gözlerine çarpan nesnelerde dokundukları nesnelere benzer bir taraf görmediklerini safça itiraf edeceklerdir.

Başka bazı kişiler de vardır ki, cisimlerde gördükleri şekilleri elleri üzerinde izlenim bırakmış olan şekillerle kıyaslıyarak ve dokunma duyularını uzaktaki bu cisimlere düşüncelerinde uygulayarak, birinin dörtköşe, öbürünün daire olduğunu söyliyecek, ama bunun neden böyle olduğunu bilemiyeceklerdir; çünkü, dokunma aracılığıyla aldıkları fikirlerin, görme aracılığıyla aldıkları fikirlerle kıyaslanması, onları yargılarının doğruluğuna inandıracak seçiklikle yapılmamıştır.

Şimdi, madam, konu dışına çıkmadan, üzerinde deney yapılabilecek bir metafizikçiye geçiyorum. Bunun, nesneleri seçik olarak görmeye başladığı andan itibaren, sanki onları bütün ömrünce görmüş gibi muhakeme yürütmeye başlıyacağından aslâ şüphe etmem. Gözleriyle elde ettiği fikirleri, dokunma ile elde etikleriyle kıyasladıktan sonra, tıpkı sizin ve benim gibi güvenle: «Şu cismin her zaman yuvarlak dediğim, şunun da her zaman kare dediğim şey olması bence

çok muhtemeldir; ama, bunun böyle olduğunu söylemekten sakınacağım. Onlara yaklaştığım zaman elimin altında kaybolmıyacaklarını bana kim söyleyebilir? Görme duyuma ait nesnelerin, aynı zamanda dokunma duyuma ait nesneler de olabileceğini nereden bilebilirim? Benim için görülebilir olan şeyin, dokunulabilir de olduğunu bilmiyorum; bu kesinliğe (certitude) sahip olmadığım sürece, yanımda bulunan kimselerin sözlerine güvenerek, gördüğüm şeylerin gerçekten daha önce dokunduğum şeyler olduğunu kabul etsem bile, pek bir ilerleme kaydetmiş olmam. Bu nesneler ellerimin içinde pekâlâ değişebilir ve, dokunma ile, görme ile hissettiğimin tam tersi duyumlar verebilirler bana. Baylar, diye bu metafizikçi ekleyecektir arkadan; şu cisim bana kare, öteki de daire görünüyor, ama dokunduğum zaman da gördüğüm zamanki gibi olacağını bana öğreten hiçbir bilgiye sahip değilim.»

Şayet metafizikçinin yerine bir geometriciyi, örneğin Locke'un yerine Saunderson'u koyarsak, o da öteki gibi, eğer gözlerine inanması gerekiyorsa, gördüğü iki şekilden şu birinin kare dediği, şu öbürünün de daire adını verdiği şekil olduğunu söyleyecektir: «çünkü, diye ekliyecektir, iplikleri yerleştirebileceğim ve karenin köşe noktalarını işaretleyen iri başlı iğneleri saplıyabileceğim şeklin ancak birinci şekil olduğunu görüyorum; dairenin özelliklerini ispatlamak için, içine ya da dışına iplikler çekmem gereken şekil de ikincisidir. O halde, şu bir dairedir! şu da bir karedir! Fakat, diye sürdürecektir sözünü Locke'la birlikte, ellerimi bu şekilerin üstüne koyduğum zaman belki de biri öteki haline geliverir; öyle ki, ben aynı bir şekille körlere dairenin özelliklerini, görenlere de karenin özelliklerini ispatlıyabilirim. Kim bilir, belki de bir kareyi görürüken, ellerimle bir daireyi hissederim. Yok, yok, diye devam edecektir, yanılıyorum. Dairenin ve ka-

renin özelliklerini kendilerine kanıtladığım kimselerin elleri hesap âletimin üstünde değildi ve şekillerimi sınırlandırmak için gerdiğim ipliklere dokunmuyorlardı. Buna rağmen, o kimseler beni anlıyorlardı. Şu halde, ben elerimle bir daire hissettiğim zaman onlar bir kare görmüyorlardı. Eğer böyle olsaydı anlaşmamız aslâ mümkün olmazdı. Bir şekil çizip, başka bir şeklin özelliklerini kanıtlamış; bir daire yayı yerine bir doğru çizgi, bir doğru çizgi yerine de bir daire yayı göstermiş olurdum. Hepsinin de beni anladıklarına bakılırsa, bütün insanların birbirleri gibi gördüklerini söyliyebiliriz: şu halde, ben, kare diye onların da kare gördüklerini, daire diye de onların da daire gördüklerini görüyorum. Oyleyse, benim her zaman kare dediğim şey şu, her zaman daire dediğim şey de şudur.»

Kürenin yerine daireyi, kübün yerine de kareyi aldım; çünkü, görünüşe bakılırsa, biz mesafeler hakkında deneyimle yargıya varırız. Bunun sonucu olarak da, gözleri yeni görmeye başlayan bir kimse yalnız düzlükleri görür ve çıkıntının, bir cismin çıkıntısının, ne olduğunu ancak bu cismin bazı noktalarının başka noktalarına göre bize daha yakın durduğunu görerek öğrenir.

Fakat, doğuştan kör daha ilk görüşünde cisimlerin çıkıntıları ve katılıkları hakkında yargıya varsa ve, sadece, daireyle kareyi birbirinden ayırmakla kalmayıp küreyle kübü de birbirinden ayırabilse bile, ben yine de daha karmaşık (composé) herhangi bir nesne için de aynı şeyi yapabileceğine inanmam. M. Réaumur'ün körü büyük bir ihtimalle renkleri birbirinden ayırdedebilmiş olabilir; ama bire karşı yüzle bahse girerim ki, küreyle küb hakkında rastgele hüküm vermiştir. Kendisine bir yerlerden vahiy gelmeden eldivenlerini, robdöşambrını ve pabuçlarını tanıyamıyacağını da iddia edebilirim. Bunlar öyle çok değişikliğe

yatkın nesnelerdir ki, genel şekilleriyle örttükleri ya da sustedıkleri organlar arasında o kadar az ilinti vardır ki, Saunderson'un, dörtköşe takkesinin ne işe yaradığını bilmesi, onun icat etiği hesap levhalarının ne işe yaradıklarını M. d'Alembert'in, ya da M. Clairaut'nun bilmesinden yüz kere daha güç bir şeydir.

Saunderson herhalde eşya ile onların kullanılış tarzları arasında geometrik bir ilişki olduğunu düşünür; ve bunun sonucu olarak da, iki üç benzetmeden sonra, takkesinin başına giymek için yapılmış bir nesne olduğunu anlardı: çünkü, bunda onu şaşırtabilecek herhangi bir şekil gelişiguzelliği yoktur. Ama, dörtköşe takkesinin köşeleri ve ponponu için ne düşünürdü acaba? Bu yumak da neyin nesi ki? neden altı tane köşe yok da dört tane var? diye kendi kendine sorardı. Bizim için sadece bir süsten ibaret olan bu iki değişiklik, onun için bir sürü saçma muhakemelere yol açacak ya da, daha çok bizim ince zevk dediğimiz şeyle pek güzel bir alay vesilesi olacaktı.

Sorun üzerinde enine boyuna düşünülürse görülür ki, gözleri gören, ama belli bir nesnenin kullanılış yerini bilmeyen bir kimse ile, bir nesnenin kullanılış yerini bilen, ama hiç gözü görmeyen bir kimse arasındaki fark ikincinin lehine değildir: örneğin, bugün size ilk defa olarak bir süs eşyası gösterseler, bunun bir takı olduğunu ve başa takılacağını tahmin edebilir misiniz? İlk kez gören doğuştan kör için, nesnelerin şekilleri ne kadar çok olursa, onlar hakkında yargıya varmak o kadar güç olacağına göre, karşısındaki koltukta hiç kımıldanmadan oturan, tepeden tırnağa kadar giyimli bir gözlemciyi herhangi bir mobilya eşyası, ya da bir makina; buna karşılık, dalları ve yaprakları rüzgârda sallanan bir ağacı da hareket eden canlı ve düşünen bir varlık sanmaktan kim ve ne alakoyabilir onu? Duyularımız bize o kadar çok şey telkin eder ki, madam,

ve eğer gözlerimiz olmasaydı bir mermer kitlesinin duymadığını, düşünmediğini tasavvur etmekte o kadar güçlük çekerdik ki!

Şu halde, şunu kanıtlanmış olarak kabul edebiliriz: Saunderson yalnızca kare ile daire hakkında verdiği yargıda yanılmadığından emin olabilir; buna karşılık, bazı öyle haller vardır ki, ancak başkalarının muhakemeleri ve deneyimleri görme duyusunu dokunma duyusu ile olan ilişkisi hakkında aydınlatabilir, ve ona bir şeyin göz için ne ise, dokunma için de o olduğunu öğretebilir.

Fakat, sonsuz hakikat adı verilen hakikatlerden herhangi birisine ait bir formül kanıtlanmak istendiğinde, bu kanıtlamanın duyuların tanıklığına başvurulmaksızın yapılması yine de esastır. Çünkü, siz de çok iyi takdir edersiniz ki, biri çıkıp da iki paralel çizginin karatahta üzerindeki izdüşümünün giderek birbirleriyle birleşen iki çizgi halinde olması gerektiğini, çünkü paralel iki yolun böyle göründüğünü ileri sürerse, formülün, kendisi için olduğu kadar bir kör için de geçerli olduğunu unutmuş demektir.

Fakat, yukarıdaki doğuştan kör varsayımı, başka iki varsayıma daha yol açıyor: biri doğduğundan beri gözleri gören, ama dokunma duyusu hiç olmayan bir adam, öteki de dokunma duyusu ile görme duyusu daima birbiriyle çelişen bir adam. Bunlardan birincisine, kendisinde eksik olan duyu kazandırılıp, gözleri bir sargı ile bağlandıktan sonra, cisimleri dokunma ile tanıyıp tanımadığı sorulur. Şurası açıktır ki, öğretildiği takdirde, geometri bu adama iki duyusunun birbirine karşıt tanıklıklarda bulunup bulunmadığını kesinkes gösterecektir. Bunun için, küreyi ya da kübü eline alıp herhangi bir kimseye bunun özelliklerini göstermesi ve eğer o kimse onun dediklerini anlıyorsa küb olarak hissettiği şeyin küb olarak görülmesi gerektiğini ve,

dolayısıyle, elinde tuttuğu şeyin bir küb olduğunu söylemekten başka yapacağı bir şey yoktur. Bu bilimden habersiz bir kimse için ise, kübü küreden dokunma ile ayırdetmek, sanırım, M. Molineux'nün körünün bunları gözle ayırdetmesinden daha kolay olmıyacaktır.

Görme duyumları ile dokunma duyumları daima çelişen adama gelince, onun şekiller, düzen, simetri, güzellik, çirkinlik, vb. hakkında ne düşüneceğini bilemiyorum. Büyük bir ihtimalle, onun bu şeyler karşısındaki tavrı, bizim varlıkların yaygınlığı (étendue) ve gerçek süresi karşısındaki tavrımız gibi olacaktır. Genellikle, herhangi bir cismin bir şekli olduğunu söyliyecek; ama, bu şeklin ne gördüğü, ne de dokunma ile duyduğu şekil olmadığına inanmak eğiliminde olacaktır. Böyle bir kimse duyularından hoşnut olmayabilir; ama, duyuları nesnelerden ne hoşlanacak, ne de hoşlanmıyacaktır. Bu kimse eğer duyularından birini aldatıcılıkla suçlayacak olursa, suçladığı sanırım dokunma duyusu olacaktır. Yüzlerce hal (circonstance) ona nesnelerdeki şekil değişikliklerinin, nesnelerin kendi gözleri üzerindeki etkisinden çok, ellerinin onlar üzerindeki etkisinden ileri geldiğini düşünmeye götürecektir onu. Fakat, bu yanlış yargıları sonucu, cisimlerde bulacağı sertlik ve yumuşaklık farkı onun için epey can sıkıcı olacaktır.

Peki, şekiller hakkındaki duyularımız çelişkili olmasa, acaba bundan şekilleri daha iyi tanıdığımız sonucunu çıkarabilir miyiz Bunların yalancı tanıklar olmadığını kim söylüyor bize? Yine de yargılar verip duruyoruz. Heyhat! madam, insanların bilgileri Montaigne'in terazisine vuruldu mu, onun düsturunu (1) benim-

1. Ne biliyorum ki?

semeye yaklaşmışız demektir. Çünkü, ne biliyoruz? madde hakkında? hiçbir şey; ruh ve düşünce hakkında? daha da azını; hareket, mekân, süre hakkında? yine hiçbir şey; peki, ya geometri hakikatleri hakkında? İyi niyet sahibi matematikçilere sorun: bütün ifadelerin aynı olduğunu ve, örneğin, daire üzerine söylenen ciltler dolusu lâfın, birbirinden yüz bin kere farklı şekillerde de olsa, sonuçta, bunun, merkezden çevreye çizilen bütün çizgileri eşit bir şekil olduğunu tekrarlamaktan ibaret kaldığını size söyliyeceklerdir. Hemen hemen hiçbir şey bildiğimiz yok demek ki. Oysa, yazarlarının bir şeyler bilir iddiasında olduğu ne kadar da çok yazı var ortada! İki saattir, hiç canım sıkılmadan ve hiçbir şey söylemiş olmadan sizinle konuşmak şerefine ermiş olmasaydım, insanların hiçbir şey öğrenmeden okumaktan nasıl olup da hiç sıkılmadıklarını doğrusu anlıyamazdım.

En derin saygılarımla, Madam.

Çok sâdık ve nâçiz kulunuz,

YUKARDAKİ MEKTUBA EK

Eskiden bildiğim bazı olayları, sıraya bakmadan, kâğıda dökeceğim. Bunlar *Körler hakkında mektup*'umun bazı bölümlerini doğrulamaya, bazı bölümlerinin de yanlış olduğunu göstermeye yarayabilir. Adı geçen mektubu yazalı otuz üç, otuz dört yıl oldu. Onu tam bir tarafsız gözle tekrar okudum ve pek de kötü bulmadım. İlk bölüm bana ikincisinden daha ilgi çekici geldi; birincisinin daha genişletilebileceğini, ikincisinin ise daha kısa olabileceğini düşünmekle birlikte, yine de onları ilk yazdığım gibi bırakıyorum; çünkü, genç adamın yazdığı sayfaların, ihtiyarın rötuşlarıyle daha güzel olmıyacağından korkuyorum. Fikirde ve anlatışta gerekli çekiciliği bugün tekrar bulabilmek için boş yere yorulacağım gibi, kusurlu olan yerleri düzeltmeyi de becerebileceğimden şüpheliyim. Zamanımızın ünlü ressamlarından biri, ömrünün son yıllarını, gençliğinde meydana getirdiği şaheserleri bozmakla geçiriyor. Bilmem onlarda bulunduğunu sandığı kusurlar gerçek mi?

Fakat o, bu kusurları düzeltecek yeteneğe ya hiçbir zaman sahip olmamış, ya da sonradan bu yeteneği kaybetmiştir. Eğer doğayı taklit işini sanatın son sınırlarına kadar götürmüşse, bu yeteneğe hiçbir zaman sahip olmamış demektir; ya da insana ait olan her şey insanla beraber mahva uğradığı için sonradan kaybetmiştir.

Öyle bir zaman gelir ki, güzellik duygusu iyi öğütler verir, insan bunların doğruluğunu anlar, ama kendinde bunlara uyacak gücü bulamaz. Eserimi güzelleştirmekten çok bozacak bir işten beni çeviren şey, zayıf olduğunu anlamamdan doğan ürkeklik, ya da ürkekliğin ve zayıflığın sonucu olan tembelliktir.

Slove senescentem mature sanus equum ne
Peecet ad extermum ridendus, et ilia ducat.

Horatius. Epistolar. lib I. Epist, I, mis, 8, 9.

OLAYLAR

I — Sanatının teorisini çok iyi bilen, pratikte de başka hiç kimseden geri kalmıyan bir sanatçı, bana, dişli çarkların değirmiliklerini gözle değil, dokunmayla anladığını temin etti; dediğine göre, bunları baş parmağı ile işaret parmağı arasında yavaşça yuvarlıyarak, biribiri ardınca aldığı izlenimlere göre, gözünden kaçan en küçük farkları bile anlarmış.

II — Bana bir kumaşa eliyle dokunarak renginin ne olduğunu bilen bir körden söz ettiler.

III — Ben de öyle bir kör biliyorum ki, tıpkı, okul açıp, Pariste çiçekci kızlara buket yapmayı — ciddî ya da şaka — öğretmiş olmakla övünen J. J. Rouseau kadar ustalıkla buketlerdeki renkleri biribirine uydurdu.

IV — Amiens şehrinde, içinde birçok işçi çalışan bir atelyeyi, sanki gözleri görüyormuş gibi, son derece akıllıca yöneten kör bir taşçı ustası vardı.

V — İyi gören adamın biri, gözlerini kullanırken ellerinin beceriksizleştiğini farketti: saçlarını keserken aynayı kaldırdı ve çıplak bir duvarın karşısına

geçti. Kör, tehlikeyi görmediği için cesur olur. Onun, bir uçurumun üstüne dar ve sallantılı kalaslarla kurulmuş bir köprüden güvenli adımlarla yürüyeceğinden şüphe etmem. Oysa derin çukurlara bakarken gözü kararmıyacak az adam vardır.

VI — Ünlü Daviel'i (1) tanımıyan ya da duymıyan var mı? Yaptığı birçok ameliyatlarda bulundum. Bir demircinin gözünün perdesini almıştı. Adam, ocak ateşinin karşısında sürekli durmaktan kazanmıştı bu hastalığı. Kör kaldığı yirmi beş yıl boyunca dokunma duyusunu kullanmak bakımından öyle bir alışkanlık edinmişti ki, gözü açıldıktan sonra bu organına ait duyuyu kullanması için ona kötü muamele yapmak gerekti. Daviel tokatı indirerek ona: böyle bakacaksın sersem herif! diyordu. O, yürüyor, hareket ediyor, bizim gözü açık olarak yaptığımız bütün hareketleri, gözleri kapalı olduğu halde yapıyordu.

Bundan şu sonuca varılabilir ki, göz, ihtiyaçlarımız için sanıldığı kadar yararlı olmadığı gibi, mutluluğumuz için de pek o kadar gerekli değildir. Daviel'in körü için doğanın manzaraları hiçbir güzellik ifade etmiyor, ama dünyada herhangi bir şey var mıdır ki, yokluğuna acı duymadan katlanmak mümkünken kayboluşu bizi kayıtsız bırakmasın? Bizim için çok değerli olan bir kadını görmek mi? Anlatacağım hikâyenin sonucu ne olursa olsun, böyle bir şey olacağını sanmıyorum. İnsan uzun bir zaman görmeden yaşarsa, bakmaktan bıkmaz sanılır. Hiç de doğru değil. Geçici körlükle, sürekli

1. Jacques Daviel. Cerrah: 1969 da doğmuştur. 1728 yılında göz hastalıkları üzerinde uzman oldu. Ustalığıyle o kadar ün kazandı ki, yalnız 1752 yılı içinde iki yüz yirmi altı katarakt ameliyatı yaptı. Bu ameliyatlardan yüz seksen ikisi iyi sonuç verdi. Daviel 1762 de ölmüştür.

körlük arasında o kadar büyük bir fark var ki!..

VII — Daviel'in iyiliği, ondan yardım dilemek için krallığın dört bir bucağından gelen yoksul hastaları onun lâboratuarına çektiği gibi, ünü de kalabalık ve kültürlü bir meraklılar kümesini oraya toplardı. Zannedersem biz de M. Marmontel'le birlikte, aynı gün orada bulunmuştuk. Hasta oturuyordu. Gözünün perdesi henüz alınmıştı. Daviel elini, yeniden ışığa kavuşturduğu gözlerin üstüne koydu. Yanında ayakta duran yaşlı bir kadın ameliyatın başarılı sonuçlanmış olmasıyla çok ilgili görünüyor, operatörün her hareketiyle bütün vücudu tepeden tırnağa titriyordu. Doktor ona, hastanın karşısına gelip dizüstü yere oturmasını işaret etti; sonra elini çekti. Hasta gözlerini açtı ve karşısındakini görür görmez: «Ah anacağım!» diye haykırdı. Ömrümde bundan daha içe işleyen bir çığlık duymamıştım; bu sesi hâlâ duyar gibi oluyorum. İhtiyar kadın kendinden geçti. Oradakilerin hepsinin gözleri yaşardı; ellerini keselerine atarak sadakalar verdiler.

VIII — Gelmiş geçmiş doğuştan körler için de en hayret verici olanı Mlle. Mélaine de Salignac'tır belki de. Bu kız, eski hassa alayı tuğgenerallerinden olan, birçok yaralar almış ve büyük bir şeref kazanmış olarak geçenlerde doksan bir yaşında ölen ihtiyar M. de La Fargue'ın akrabası; ve şu an hayatta olup, tanıyan herkesin hayranlığını kazanan bir çocuk için her günü üzüntü içinde geçen Mme. de Blacy'nin kızıdır. Mme. de Blacy ahlakî niteliklerinin üstünlüğü ile tanınmış bir kadındır; anlatacağım olayın doğru olup olmadığı ondan sorulabilir. Kendisi ve ailesiyle 1760'tan 1763'e kadar devam eden çok yakın dostluğum dolayısıyle matmatzel de Salignac'ın hayatına dair ayrıntıları ondan öğrendim.

Bu kızda güçlü bir kafa, çok tatlı bir zariflik, düşüncelerinde herkeste rastlanmıyan bir incelik ve saf-

lık vardı. Bir gün halalarından biri, yemeğe davet ettiği on dokuz kişiyi memnun edebilmek için onun annesini yardıma çağırmıştı. Yeğeni şu karşılığı verdi: *Bundan hiçbir şey anlamadım sevgili halacığım; yol iz bilmez on dokuz kişiyi memnun etmeye ne diye uğraşuyorsunuz? Ben kendi hesabıma, yalnız sevdiklerimi memnun etmek isterim.*

Gözü gören insanlar üzerinde yüzler ne etki yaparsa sesler de onda o etkiyi yapar; sese göre sevgi ya da nefret duyardu. Akrabalarından bir genel mültezim, aileye karşı uygunsuz ve beklenilmiyen bir davranışta bulunmuştu. Kör kız buna karşı büyük bir hayretle: *sesi bu kadar tatlı olan bir kimseden hiç böyle şey umulur muydu?* demişti. Şarkı söylendiği zaman *esmer* seslerle *sarışın* sesleri biribirinden ayırdediyordu.

Karşısında konuşan kimsenin, sesi yukardan ya da aşağıdan geldiğine göre, onun uzun boylu mu, kısa boylu mu olduğunu kestirebilirdi.

Gözleri görmüyor diye üzüntü duymazdı. Kendisine bunun nedenini sorduğum zaman şöyle demişti: «eğer böyle olmasaydı, şimdiki gibi herkesin gözlerinden yararlanacak yerde, yalnız kendi gözlerime kalacaktım. Gözlerimin görmemesi bana herkesin ilgisini ve merhametini kazandırıyor; her an şefkat gösteriyorlar bana ve her an ben başkalarına karşı minnet duyuyorum. Eğer gözlerim görseydi, kısa zamanda herkes benden yüz çevirirdi yazık ki.

Görme duyusuna ait yanılgılar yüzünden bu duyuya az değer veriyordu. «Ben, diyordu, uzun bir yolun başında bulunuyorum. Bu yolun ta öbür ucunda bir şey var: bazılarınız bunu hareketli, bazılarınız da durgun görüyorsunuz. Biri buna hayvan, başka biriyse insan, diyor ve yaklaştıkça bunun yere devrilmiş bir ağaç kütüğünden başka bir şey olmadığını anlıyorlar. Kimse şu uzaktan görünen kulenin yuvarlak mı, yoksa dört

köşe mi olduğunu bilmiyor. Ben fırtınalı havalarda toz kasırgalarına, aldırış bile etmeden yürürüm. Oysa çevremdekiler gözlerini kapıyorlar ve bunu vaktinde yapamazlarsa bazen bütün bir gün rahatsız oluyorlar. Görünmiyen bir zerrenin gözlerine kaçması onların fena halde canlarını yakmaya yetiyor...» Gece olunca, *artık bizim saltanatımızın sona erdiğini ve kendi saltanatının başladığını* söylerdi. Öyle anlaşılıyor ki, bizim için o kadar can sıkıcı olan uykusuzluk, ebedî bir gece içinde hareket etme ve düşünme alışkanlığının ve karanlıklar içinde yaşamanın sonucu olarak ona hiç dokunmuyordu.

Körlerin, acının belirtilerini görmedikleri için zâlim olmaları gerektiğini yazdığım için bana çok gücenmişti. Bana: «iniltileri benden daha iyi duyabileceğinizi mi sanıyorsunuz?» demişti. — İnlemeden acı çeken bahtsızlar da vardır. — Ama onları kısa bir zamanda keşfedebileceğime inanıyorum. Bunun için de daha çok acırım.

Okuma konusunda büyük bir ihtirası vardı ve müzik için deli olurdu. «Büyük bir sanatla çalınan bir sazı ya da söylenen bir şarkıyı dinlemekten hiç yorulmıyacağımı sanıyorum. Eğer öteki dünyada insanın elde edebileceği tek mutluluk bu olsa, oraya gitmek benim için üzücü bir şey olmazdı. Şiir ve belâgat de dâhil olmak üzere güzel sanatların içinde en canlısının müzik olduğunu, Racine'in bile, duyguları bir arp kadar incelikle ifade edemiyeceğini, ondaki melodinin bir sazınkine göre ağır ve monoton kalacağını çoğu kere üslûbunuza Bach'ın melodilerindeki kuvveti ve hafifliği kazandırmak istediğinizi söylemekte çok haklısınız. Benim için müzik bildiğim dillerin en güzelidir. Konuşulan dillerde, insan heceleri ne kadar biribirinden ayırırsa o kadar iyi söyler; oysa, müzik dilinde en pesten en tize ve en tizden en peste kadar, heceler birbirinden hiç

ayırdedilmeden akar gider; yani bu, öyle tek ve uzun bir hecedir ki her an ifadesi ve tonu değişir. Melodi bu heceyi kulağıma getirir; armoni hiçbir karşılığa meydan vermeden birbirinden ayrı, fakat hepsi de melodinin etkisini kuvvetlendirmek için birleşmiş çeşitli iki, üç dört ya da beş saz üzerinde işler. Benim pekâlâ feda edebileceğim sesle söylenen bölümlere gelince, senfonist eğer dehâ sahibi bir kimse ise, ve şarkılarına kişilik verebilmişse bunların herbiri ifadeyi güçlendirmekte ayrı bir rol oynar.

«Müzik geceleyin ve sessizlik içinde çok daha ifadeli ve tatlı olur.

«Gözleri başka şeylere daldığı için, görenlerin, müziği benim kadar duyup anlıyamadıklarına inanıyorum. Beni övmek için söylenen şeyler neden bana o kadar kuru ve yavan geliyor? Neden acaba, hiçbir zaman duyduğum gibi söyliyemiyorum? Neden konuşurken duyduklarımı en iyi ifade edecek olan kelimeyi boş yere arayarak birdenbire sözümü kesiyorum? Bunlar icat edilemez mi? Müziğin üzerimdeki etkisini ancak uzun bir ayrılıktan sonra sesim kısılarak, bütün vücudum titriyerek, gözlerimden yaşlar akarak annemin boynuna atıldığım zaman duyduğum hisse benzeterek anlatabilirim. Bu anlarımda hazdan ölüyorum sanırım.»

Çok ince bir utanç duygusuna sahipti. Bunun nedenini kendisine sorduğum zaman: «Bu, annemin söylediklerinin sonucudur, dedi. Bana birçok defalar, vücudun bazı yerlerinin görülmesinin insanı kötülüğe sevkettiğini söylemişti. Cesaret edebilsem, bunu yeni anladığımı ve o zamandan beri de artık mâsumluğumu kaybettiğimi itiraf ederim.»

Bu kız cinsiyet organının içinde çıkan bir ur yüzünden öldü. Kendisinde böyle bir şey olduğunu haber vermeye kesinlikle cesaret edememişti.

Elbiselerinin, çamaşırlarının, görünüşünün temiz olması için büyük bir çaba harcardı. Görenlerin gözüne fena görünmemek için ne yapacağını bilemezdi.

Bardağına bir içki koyarlarsa, akışından bardağın dolup dolmadığını anlardı. Büyük bir titizlik ve ustalıkla yemek yerdi.

Bazen, alay olsun diye, bir aynanın karşısına geçer ve takıp takıştıran bir koketin bütün yapmacıklarıyla süslenir gibi yapardı. Bu küçük maskaralık, insanı kahkahalarla güldüren bir ciddiyetle yapılırdı.

Pek küçüklüğünden beri öteki sağlam duyularını geliştirebilmesi için büyük çaba harcanmış, ve bu yolda inanılmaz başarılar elde edilmişti. Dokunma duyusu ona, cisimlerin şekillerinde bulunan ve en iyi gören gözlerden bile kaçan güzellikleri tanıtırdı.

Mükemmel bir kulağı ve koku alma duyusu vardı. Havanın etkisinden atmosferin ne halde olduğunu, havanın bulutlu ya da açık olup olmadığını, bir meydanda mı, yoksa bir sokakta mı yürüdüğünü, yine bir sokakta mı, bir çıkmazda mı, açık ya da kapalı bir yerde mi olduğunu anlar; geniş bir apartmanda mı, yoksa dar bir odada mı bulunduğunu hissederdi.

Yürüdüğü mesafeyi ayaklarının çıkardığı gürültüyle yahut sesinin yankılarıyle ölçerdi. Bir evin içini bir kere dolaştıktan sonra bütün girdisi çıktısı aklında kalır, hattâ başkalarına: dikkat edin, buradaki kapı çok alçaktır; şurada basamak var, diye yol gösterirdi.

Seslerde bizim farkedemediğimiz pek çok çeşitlilikler bulur, bir kimseyi konuşurken birkaç kere duyarsa, onu her zaman sesinden tanırdı.

Gençliğin çekiciliğine pek az ilgi gösterir, yaşlılığın yüzde meydana getirdiği buruşukluklar için de az üzüntü duyardı. Kendisi için en çok önem verilecek şeyin yürek ve ruh meziyetleri olduğunu söylerdi: görme duyusundan yoksun oluşun, özellikle kadınlar için,

bir yararı da buydu. *Hiçbir zaman, güzel bir adam benim başımı döndüremez,* derdi.

Başkalarına güvenirdi. Pek uysal olduğu için onu aldatmak çok ayıp olurdu. Ona bir evde yalnız olduğu hissini vermek, bağışlanmaz bir namertlikti. Hiçbir şeyden öyle bozguna uğramışçasına korkmazdı; pek seyrek olarak can sıkıntısı duyardı. Yalnızlık ona, kendi kendine yetmeyi öğretmişti. Yolculukta, kitle taşıma araçlarında, gün batarken, insanların sessiz sedasız oturduklarını öğrenmişti: *Kendileriyle konuşmaktan hoşlandığım kimseleri görmek ihtiyacında değilim,* derdi.

Onun en büyük meziyetleri, sağlam hüküm vermesi, tatlılığı ve neşesiydi.

Az konuşur, çok dinlerdi: *ben kuşlara benzerim, diyordu, karanlıklar içinde ötmesini öğreniyorum.*

Bugün duyduklarıyla, yarın işittiklerini karşılaştırarak birbirini tutmıyan yargılarımıza karşı isyan ederdi: bunun için, bu kadar kararsız insanlar tarafından övülmek ya da yerilmek umurunda olmuyordu.

Ona kabartma harflerle okuma öğretilmişti; güzel bir sesi vardı; ince bir zevkle şarkı söylerdi; bütün ömrünü hiç bıkmadan konserde ya da operada geçirebilirdi; yalnız gürültülü müzik canını sıkardı. İnsanı mestedecek kadar güzel dansederdi. Çok iyi viyola çalar; ve bu yeteneği nedeniyle, moda olan dansları öğrenmek istiyen kendi yaşındaki gençler etrafından ayrılmazlardı.

Kız ve erkek kardeşleri içinde en sevilen oydu. «İşte, derdi, körlüğüme borçlu olduğum bir şey daha: herkes bana yardım etmek için çırpınıyor, ben de onlara minnetimi anlatmak ve gösterilen sevgiye lâyık olmak için elimden geleni yapıyorum. Şunu da söyliyeyim ki, kız ve erkek kardeşlerim beni hiç kıskanmazlar.

Eğer gözlerim görseydi, bu melekeye aklımın ve yüreğimin zararına sahip olacaktım. İyi bir insan olmam için o kadar çok neden var ki! Başkalarında uyandırdığım ilgiyi kaybetsem, ne hale gelirim?»

Ailesinin serveti tükendiği zaman ona olan büyük bağlılıklarından ve takdirlerinden ötürü özellikle geometri hocasıyle, müzik hocası, kendilerinden parasız olarak ders almasını ısrarla rica ettiler. Bunun karşısında anesine şöyle demişti: *Ne yapmalı bilmem anne? Bu insanlar zengin değiller; sonra zamanları da o kadar değerli ki.*

Müzik, ona, büyük bir masanın üstün de kabartma çizgiler arasına yerleştirilmiş kabartma harflerle öğretilmişti. Bu harfleri elleriyle okur; sonra bunları sazında çalardı. Kısa bir etütten sonra en uzun ve karışık parçaları çalabiliyordu.

Astronominin, cebirin ve geometrinin ana bilgilerine sahipti. Ona Abbé La Caille'ın kitabını okuyan annesi arada sırada anlayıp anlamadığını sorunca: *su gibi,* diye cevap vermişti.

Geometrinin, körlere en uygun bilim olduğunu öne sürerdi. Çünkü, bu derse çok çalışıyor ve ilerlemek için hiçbir yardıma ihtiyaç duymuyordu. Geometricinin, hemen hemen bütün ömrünü gözü kapalı geçirdiğini söylerdi.

Onun coğrafyaya çalışırken kullandığı haritaları gördüm. Enlem ve boylam daireleri pirinç tellerle işaret edilmiş; kırallıkların ve illerin sınırları birbirinden ipliklerle, ipek ya da yün işlemelerle ayrılmış; nehirler, ırmaklar, dağlar biribirinden az ya da çok büyük toplu iğnelerle gösterilmiş; oldukça önemli şehirler de biribirinden farklı balmumu noktalarıyle belli edilmişti. Bir gün ona sormuştum: — Bir kübü gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz. — Getiriyorum. — Kü-

bün ortasında bir nokta tasarlayın. — Yaptım. — Bu noktalardan açılara birer doğru çizgi çekiniz; âlâ! İşte kübü bölmüş oldunuz. Biribirine eşit altı piramide ayrıldı. Bunların herbirinin yüzeyleri aynı olup kübün tabanıyle yüksekliğinin yarısının çarpımına eşittir. — Doğru ama bunu nerede gördünüz? — Sizin gibi kafamın içinde.

Onu nasıl olup da renksiz olarak şekilleri tasarlıyabildiğini bir türlü açıkça kavrıyamadığımı itiraf ederim. Bu küb onun kafasında, dokunma duyusunun bıraktığı anıdan mı meydana gelmişti? Beyni, maddelere şekil veren bir el mi oluvermişti? Zamanla iki duyu arasında bir uygunluk mu meydana gelmişti? Peki, bu iş benim kafamda neye olmuyor ve neden ben hiçbir şeyi renksiz olarak tasarlıyamıyorum? Bir körün hayalgücü nasıl şeydir acaba? Bu sorunun açıklanması pek öyle sanıldığı kadar kolay değildir.

Üstüne, hareket eden, paralel iki lâm geçirilmiş bir çerçeve içine gerili bir kâğıdı elindeki iğne ile delerek yazı yazardı. Çerçevedeki lâmların arasında yalnız bir satırlık kadar boşluk bulunuyordu. Aynı yazı cevap için de kullanılıyordu. Kör kız bunu, dikiş iğnesinin ya da toplu iğnenin, kâğıdın tersinde bıraktığı kabartılarda parmaklarını gezdirerek okurdu.

Sayfalarının yalnız bir tarafı basılmış bir kitabı vardı. Kitabı, bu şekilde, onun kullanması için Prault basmıştı.

O zamanki *Mercure* dergisine onun mektuplarından birini koymuşlardı.

Başkan Hénault'nun «kısaltılmış tarih» kitabını iğne ile kopye etmek sabrını göstermişti. Annesi Mme de Blacy'den bu acayip el yazmasını almıştım.

Size şimdi onun bütün ailesinin, benim ve hâlâ yaşamakta olan yirmi kişinin tanıklığına rağmen güç ina-

nılır bir olayı anlatacağım: kör kıza on iki, on beş mısralık bir parçanın ilk harfi söylenir ve her kelimeyi meydana getiren harflerin sayısı verilirse, istenilen, parçayı, ne kadar garip olursa olsun, buluyordu. Bunu Collé'nin Amphigouris'leri üzerinde denedim. Hattâ bazen şairin bulduğundan daha uygun bir ifade düşürüyordu.

En ince bir iğneye bile büyük bir çabuklukla iplik geçirdi. Bunun için tiresinin ya da ibrişiminin ucunu, sol elinin işaret parmağı üzerinden uzatır ve dikey olarak tuttuğu iğnenin gözünden çekiverirdi.

Yapamadığı hiçbir el işi yoktu. Sürfileler, sap işleri, simetrik işlenmiş keseler, ayrı şekillerde, ayrı renklerde ajurlar, jartierler, bilezikler matbaa harflerine benziyen küçük boncuklardan gerdanlıklar yapardı.

Çok iyi bir mürettip olabileceğinden hiç şüphe etmezdim: bu, onun için işten bile sayılmazdı.

Reversis, médiateur ve kadril oyunlarını çok iyi bilirdi. Kâğıt oynarken iskambilleri tertip eden o'ydu; kâğıtları başkalarının ne gözle, ne de dokunma ile farkedemedikleri çizgilerden anlardı.

Reversis oyununda beylerin, özellikle orya ve kupa beylerinin yerini değiştirdi. Bu işte ona yapılan biricik yardım, oynanan kâğıdın adını söylemekten ibaretti. Kupanın tehlikede olduğunu hissedince, gizli tutulması gerektiğini bilmekle birlikte gülümsemekten kendini alamazdı.

Kadere inanırdı. Ona göre, alın yazımızdan kurtulmak için harcadığımız çabalar bizi ona biraz daha boyun eğdirmekten başka bir şeye yarayamazdı. Din hakkında ne düşünürdü, bilmiyorum. Bu, dindar bir anneye gösterdiği saygı yüzünden sakladığı bir sırdı.

Size ancak, yazma, resim, kara kalem, yağlı boya

hakkındaki düşüncelerini tanıtabileceğim. Hakikate bu kadar yakın fikre az rastlanır. Aşağıdaki konuşmada benim sadece bir dinleyici olarak bulunduğum, umarım, kolayca anlaşılacaktır. İlk olarak o söze başlamıştı:

«Elimin üstüne bir hançerin ucuyla bir burun, bir ağız, bir adam, bir kadın, bir ağaç resmi çizseniz bunları yanılmadan duraksamaksızın tanırım; hattâ resmini yaptığınız kimseyi, çizgiler pek düzgün olmasa da tanımakta sıkıntı çekmem: elim benim için hassas bir aynadır. Ama bu resim tuvali ile görme organı arasında duyarlılık bakımından büyük bir fark vardır. Gözü, son derece ince bir canlı resim tuvali sayıyorum. Hava bir cisme çarpar, oradan göze yansır ve bu sırada göz cismin yapılışına, şekline, rengine göre sayısız izlenimler alır. Hattâ, belki bu arada havanın benim bilmediğim, sizin de benden fazla bilmediğiniz bazı niteliklerini de alır. İşte bu çeşitli duyumlar sayesindedir ki, o cismin hayali gözünüze nakşolur.

Eğer elim de sizin gözünüz kadar duyarlı olsaydı, siz nasıl gözlerinizle görüyorsanız, ben de elimle görürdüm. Zaman zaman, kör oldukları halde pek iyi görebilen bazı hayvanların bulunabileceğini tasarlarım.

— Ya ayna?

— Her cismin bir ayna olmamasının nedenini, havanın yansımalarını söndüren bazı yapı kusurlarında aramalıdır. Altının, gümüşün, demirin ve parlak bakırın havayı yansıtmasına karşılık, bulanık suyun ve üstü çizikli bir düzlüğün onu yansıtmaması da bu fikrimi güçlendirmektedir.

Yazıyı desenden, deseni estamptan, estampı da tablodan ayırdetmemizi sağlayan, duyumlardaki çeşitlilik, yani cisimlerin havayı yansıtma niteliğini kullanabilmenizdir.

Yazı, desen, estamp ve tablo bir çeşit Camaieu (1)' den başka bir şey değildir.

— Ama ortada yalnız bir tek renk olunca, bu renkten başka bir şeyi farketmemek gerekir.

— Farkı meydana getiren, hiç şüphesiz, fonu oluşturan tuvalin üzerinde, eşyanın havayı yansıtma derecelerini, şekillere uygun gelecek tarzda, değiştiren boyanın kalınlığıdır. Artık daha fazla şey sormayın bana. Söylediklerimden fazla bir şey bilmiyorum.

— Ben de fazlasını size öğretmeye yeltensem boşuna emek harcamış olurum.»

Bu kör kızla daha çok uğraşsaydım ve ona daha büyük bir ustalıkla sorular sorsaydım, herhalde onun hakkında size daha çok şeyler söyliyebilirdim; ama, şunu size şereifmle temin ederim ki, anlattıklarımın hepsi de gerçekten tanık olarak öğrendiğim şeylerdir.

Bu kız yirmi iki yaşında öldü. Eğer ömrü vefa etseydi, bilim alanında ne büyük adımlar atardı! Annesi ona tarih okurdu. Bu, her ikisi için de tatlı, ve tatlı olduğu kadar da yararlı bir şey oluyordu.

1. Aynı bir rengin çeşitli tonları kullanılarak yapılan resim. (Çev.)

DİDEROT'NUN HAYATI

1713 — *5 ekim*. Bıçakçı Didier Diderot'nun oğlu Denis Diderot, Langres kentinde dünyaya geliyor.

1723 — 1728 — Langres'deki cizvit kolejinde öğretim yılları.

1726 — *22 ağustos*. Diderot, piskoposluk kurulu üyesi amcasının mesleğini sürdürmek üzere, saç tıraşı töreniyle kiliseye intisap ediyor.

1728 — 1732 — Diderot, öğrenimine Paris'te, büyük bir ihtimalle, Harcourt kolejinde devam ediyor.

1732 — *2 eylül*. Paris Üniversitesinden sanat dalı mezunu (edebiyat lisansiyesi) oluyor. Savcı Clément de Ris'nin maiyetinde memur olarak çalışıyor ve babasını tasalandıran bir bohem hayatı sürüyor. 1741'de çamaşırcı kız Antoinette Champion ile, 1742'de de Jean-Jacques Rausseau ile tanışıyor.

1743 — Antoinette ile evlenmenin lâfını bile işitmek istemiyen babası tarafından bir manastıra kapatılan Diderot, buradan kaçıyor. Temple Stanyan'dan

çevirdiği *Yunanistan tarihi*'ni yayımlıyor. 6 kasım günü evleniyor.

1744 — Diderot iki çalışma arkadaşı ile birlikte, Robert James'in *Tıp lûgatı*'nı fransızcaya çevirme imtiyazını alıyor.
13 ağustos. Kızı Angélique doğuyorsa da bir ay sonra ölüyor.

1745 — Shaftesbury'den çevirdiği *Meziyet ve erdem üzerine deneme*'yi yayımlıyor. Mme de Puisieux'nün sevgilisi oluyor.

1746 — *Ansiklopedi*'nin imtiyazı resmen veriliyor. Diderot, *Filozofça düşünceleri*'ni kaleme alıyor. Eser haziran ayında yayımlanacak ve temmuzda Paris Parlamentosu'nca mahkûm edilecektir. Ancak dört yıl yaşayan oğlu François doğuyor.

1757 — Saint-Médard kilisesi tarafından, Diderot «dinsiz» ilân ediliyor. Diderot ile d'Alembert *Ansiklopedi*'nin başına getiriliyorlar. Diderot, *Şüphecinin gezintisi*'ni ve *Sır saklamıyan mücevherler*'i yazıyor. Bu eserler ertesi yıl yayımlanacaktır.

1749 — *Körler hakkında mektup*'un yayımlanması üzerine. Diderot, 24 temmuz günü tutuklanıp Vincennes Şatosuna götürülüyor. Emniyet genel müdürü d'Argenson'un araya girmesiyle, 3 ekimde serbest bırakılıyor.

1750 — *Ansiklopedi*'nin *Prospektüs*'ü abone hücumu yaratıyor. Oğlu Denis-Laurent dünyaya geliyor ve bir ay sonra ölüyor.

Rousseau, *Bilimler ve sanatlar üzerine Nutuk*'unu yayımlıyor.

1751 — *Journal de Trévour*'dan rahip Berthier ile *Ansiklopedi*'nin *Prospektüs*'ü konusunda polemik. İlk cilt 30 haziranda çıkıyor. Büyük heyecan ve rağbet.

1752 — *Ansiklopedi*'nin ikinci cildi yayınlanıyor. Danıştayın bir kararıyle ilk iki cilt yasaklanıyor. Filozoflara dost olan Kitabevi müdürü Malesherbes, Diderot'nun kâğıtlarını güven altına alıyor.

1753 — D'Argenson, yasak kararını kaldırıyor. Üçüncü cilt d'Alembert'in bir önsözüyle çıkıyor. 2 eylülde Marie-Angélique Diderot dünyaya geliyor.

1754 — *Ansiklopedi*'nin IV. cildi yayımlanıyor. Cizvitler öfkeden kuduruyorlar. Fréron da onlara katılıyor. Kitapçı ve editörler Diderot'nun ücretini arttırıyorlar.

1755 — V. cildin yayımlanması.

1756 — Diderot-Rousseau arasında görüşmeler. VI. ve VII. (ilk kısım) ciltlerin yayımlanması.

1757 — *Piç* ve *Dorval ile konuşmalar* yayımlanıyor. VII. cildin sonu çıkıyor. Filozoflara karşı haçlı seferi. Palissot, *Büyük Filozoflar üzerine Küçük Mektuplar*'ını yayımlıyor.

1758 — D'Alembert, *Ansiklopedi*'den ayrılmak niyetinde olduğunu bildiriyor. Rousseau, Duclos ve Mar-

montel *Ansiklopedi*'den ayrılıyorlar. Diderot azimle işi sürdürüyor. *Aile Babası*'nı yayımlıyor.

1759 — *Ansiklopedi* Paris Parlamentosu'nca mahkûm edilip yayın izni kıral tarafından geri alınıyor.
11 mayıs. Sophie Volland'a birinci mektup.
3 haziran. Diderot'nun babasının ölümü.
8 eylül. Malesherbes, *Ansiklopedi*'nin yeniden yayımlanmasına bir hazırlık olmak üzere, resimli levhalardan ibaret bir cildin çıkarılması için kıral dan müsade alıyor. D'Alembert kesin olarak ayrılıyor.

1760 — *Rahibe*'nin yazılması. Palissot'nun *Filozoflar* adlı hiciv komedisinin ilk temsili.

1761 — *Aile Babası*, orta çapta bir başarı elde ediyor. Diderot, *Ansiklopedi*'nin son ciltlerinin revizyonunu bitiriyor.
İkinci *Salon*'unu kaleme alıyor.

1762 — Cizvitlerin Parlamento tarafından mahkûm edilmeleri.

1765 — Diderot, kütüphanesini, 15000 lira ve yıllık 100 pistol gelir karşılığında, intifa hakkı kendisinde kalmak üzere, II. Katerina'ya satıyor. Dördüncü *Salon*'u ile *Resim sanatı üzerine deneme*'sini kaleme alıyor. *Ansiklopedi*'nin basılması tamamlanıyor.

1766 — *Ansiklopedi*'nin son ciltleri gizli dağıtılıyor. Matbaacı Le Breton (pek şiddetli gördüğü bazı makaleleri, Diderot'yu son derece hiddetlendirmek pahasına, kendiliğinden sansür etmesine rağmen),

Bastille'e atılıyor.
Şövalye de la Barre'ın idamı.

1769 — D'*Alembert'in rüyası*'nın kaleme alınması.

1771 — Diderot *Kaderci Jacques*'ın ilk versiyonunu tamamlıyor. Comédie - Française'de sahneye konulan *Piç* başarısızlığa uğruyor. Diderot, yedinci Şövalye de la Barre'm idamı.

1772 — Diderot, *Ansiklopedi*'nin resimli levhalarının revizyonunu tamamlıyor. *Bougainville'in seyahatine ek*'i yazıyor.

1773 — Papa Clément XIV, İsa Yoldaşları (Compagnie de Jésus) tarikatını lâğvediyor. Bir süre Hollanda'da kalan Diderot, St. Petersburg'a gidiyor. 8 ekimden 6 marta kadar bu şehirde kalıyor.

1774 — Hollanda'ya dönüşünde, çeşitli felsefe eserleri üzerinde çalışıyor. Ekimde tekrar Paris'e geliyor. *Rameau'nun yeğeni*'ni tamamlıyor.

1778 — Voltaire ile Rousseau'nun ölümleri. *Aktörlük üzerine aykırı düşünceler*'in yazılması sona eriyor.

1783 — D'Alembert'in ölümü.

1784 — Sophie Volland'ın ve Diderot'nun ölümleri.

1785 — Diderot'nun kızı, babasının bütün manüskrilerini Katerina II'ye armağan ediyor; koleksiyon, Diderot'nun kitaplığıyle birlikte St. - Petersburg'a gönderiliyor.

DİDEROT

KÖRLER HAKKINDA MEKTUP

Türkçesi
Adnan Cemgil

Diderot, körler üzerine araştırmalarından hem bir bilgi teorisi, hem de rölativizm öğretisi çıkarıyor. Körün estetik ve moral dünyası, biz görenlerinkinden esaslı şekilde ayrı olduğu gibi, sağırınkinden de farklıdır. Ama yine de, gerek körün, gerekse sağırın fikirleri, büyük ölçüde, normal insanın fikirleriyle uygunluk halindedir. Diyalektik düşüncenin ilk tohumlarından biri görülür burada. Ama, Diderot daha da ileri gidiyor. Metafizik aklı bir yana atıp doğuştan fikirler ilkesini reddediyor ve fikirlerin ancak duyulardan kaynaklanabileceğini, duyuların ise dış dünyaya bağlı olduklarını söylüyor; ve, böylece maddeci bir bilgi teorisi ortaya koyuyor.

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ
SOSYAL YAYINLAR

Kapak: İsa Çelik